

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра політичних наук

ДИПЛОМНА РОБОТА

Бакалавр

на тему: «Міжконфесійний діалог як інструмент зміцнення релігійної
безпеки в Україні»

Виконав: студент 4 курсу, групи: Пнб-41

напряму підготовки спеціальності:

052 «Політологія»

ОП «Політологія. Національна безпека»

Павук Р. В.

Керівник: Міщук М. Б.

Рецензент: Кобець Ю. В.

Івано-Франківськ – 2026 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. МІЖКОНФЕСІЙНИЙ ДІАЛОГ У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ БЕЗПЕКИ	8
1.1. Релігійна безпека: поняття, структура та фактори формування	8
1.2. Міжконфесійні конфлікти як загроза релігійній безпеці	12
1.3. Поняття та сутність міжконфесійного діалогу та його основні характеристики	18
РОЗДІЛ 2. ГЕНЕЗА ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МІЖКОНФЕСІЙНОГО ДІАЛОГУ В УКРАЇНІ	23
2.1. Суспільно-політичні передумови формування міжконфесійних відносин в Україні	23
2.2. Інституційні форми міжконфесійного діалогу в сучасній Україні	29
2.3. Роль держави та громадянського суспільства у розвитку міжконфесійного діалогу.....	33
РОЗДІЛ 3. МІЖКОНФЕСІЙНИЙ ДІАЛОГ ЯК МЕХАНІЗМ ПРОТИДІЇ ЗАГРОЗАМ РЕЛІГІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ	38
3.1. Роль міжконфесійного діалогу в Україні в умовах воєнних дій	38
3.2. Перспективи розвитку міжконфесійного діалогу в контексті зміцнення релігійної безпеки.....	46
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	64

ВСТУП

Актуальність теми зумовлена тим, що в умовах російсько-української війни релігійна сфера дедалі виразніше набуває безпекового значення. Якщо раніше міжконфесійні відносини частіше розглядалися як частина гуманітарної політики, культури діалогу або державно-церковної взаємодії, то сьогодні вони безпосередньо пов'язані з питаннями національної стійкості, інформаційної безпеки, суспільної довіри та захисту конституційного ладу. Україна є багатоконфесійною державою, у якій поруч діють православні, греко-католицькі, римо-католицькі, протестантські, мусульманські, юдейські та інші релігійні спільноти. Така різноманітність є важливою частиною історичного й культурного розвитку країни, однак у кризових умовах вона може ставати як ресурсом консолідації, так і простором потенційних напружень. Саме тому міжконфесійний діалог набуває особливої ваги як інструмент, що дає змогу не лише підтримувати мирне співіснування релігійних громад, а й протидіяти спробам використання релігії для політичної маніпуляції, пропаганди або внутрішньої дестабілізації.

Соціальна значущість цієї проблеми пов'язана з тим, що релігійні організації в Україні не залишаються осторонь суспільного життя. У період війни вони беруть участь у гуманітарній допомозі, підтримці військових і внутрішньо переміщених осіб, розвитку капеланства, публічному засудженні агресії, формуванні моральної стійкості суспільства. Реальними прикладами цього є діяльність Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, гуманітарні ініціативи «Карітас України», волонтерська робота протестантських громад, парафіяльні центри допомоги Православної Церкви України та Української Греко-Католицької Церкви, а також служіння військових капеланів різних конфесій. Водночас релігійна сфера залишається вразливою до інформаційних атак, зокрема до російських наративів про нібито «захист православ'я» або «переслідування віруючих». Тому актуальність теми полягає не лише в потребі теоретично осмислити міжконфесійний діалог, а й у необхідності показати його практичне значення для зміцнення релігійної безпеки України.

Стан наукової розробки теми свідчить, що проблема релігійної безпеки та міжконфесійного діалогу вже привертала увагу українських і зарубіжних дослідників, однак у сучасних умовах вона потребує подальшого поглиблення. Теоретичні засади релігійної безпеки розглядаються у працях О. Предка, Л. Филипович, А. Міщук, М. Міщука, О. Бучми, де акцент зроблено на зв'язку релігійної сфери з національною безпекою, свободою совісті та державно-конфесійними відносинами [28, с. 15; 22, с. 147; 6, с. 39]. Особливості міжконфесійного діалогу в Україні аналізують О. Горкуша та Л. Филипович, які підкреслюють його значення в умовах війни та суспільної кризи [10, с. 6]. Важливими для цієї роботи є також дослідження О. Сагана, присвячені трансформаціям українського православ'я та впливу релігійного чинника на національну безпеку [31, с. 95; 32, с. 58]. Питання державно-конфесійних відносин у воєнний період висвітлюють І. Лопушинський і В. Ключевський, а роль капеланства в підтримці військових досліджує О. Костюк [20, с. 990; 19, с. 66]. Окрему групу джерел становлять нормативні акти й документи, зокрема Конституція України, Закон України № 3894-IX «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій», а також документи Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій [17; 18; 7, с. 21]. Попри наявність цих праць, недостатньо цілісно осмисленим залишається саме міжконфесійний діалог як практичний інструмент зміцнення релігійної безпеки України в умовах війни, цифрових викликів, гуманітарної кризи та післявоєнної перспективи.

Об'єктом дослідження є міжконфесійні відносини в Україні як складова суспільно-політичного та релігійного життя. **Предметом** дослідження є міжконфесійний діалог як інструмент зміцнення релігійної безпеки України в умовах сучасних внутрішніх і зовнішніх викликів. Хронологічні рамки дослідження охоплюють переважно період незалежності України, з особливим акцентом на події після 2014 року та повномасштабне вторгнення Російської Федерації у 2022 році, оскільки саме в цей час релігійна сфера набула особливо виразного безпекового значення. Територіальні межі дослідження охоплюють

Україну як багатоконфесійний простір, у якому міжрелігійна взаємодія реалізується на загальнодержавному, регіональному та локальному рівнях.

Мета дипломної роботи полягає в обґрунтуванні ролі міжконфесійного діалогу як інструменту зміцнення релігійної безпеки України та визначенні перспектив його розвитку в умовах сучасних безпекових викликів. Досягнення цієї мети передбачає розв'язання кількох взаємопов'язаних **завдань**:

- з'ясувати зміст поняття релігійної безпеки, її структуру та чинники формування;
- охарактеризувати міжконфесійні конфлікти як загрозу релігійній безпеці;
- розкрити сутність міжконфесійного діалогу та його основні характеристики;
- проаналізувати суспільно-політичні передумови формування міжконфесійних відносин в Україні;
- визначити основні інституційні форми міжконфесійного діалогу в сучасній Україні; охарактеризувати роль держави та громадянського суспільства у розвитку міжконфесійної взаємодії;
- дослідити значення міжконфесійного діалогу в умовах воєнних дій;
- окреслити перспективи його розвитку в контексті зміцнення релігійної безпеки України.

Робоча гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що міжконфесійний діалог в Україні є не лише формою релігійної комунікації, а й важливим механізмом запобігання конфліктам, протидії інформаційним та ідеологічним загрозам, підтримки суспільної консолідації й посилення національної стійкості. Додатково можна припустити, що ефективність цього діалогу залежить від поєднання кількох умов: наявності сталих інституційних платформ, відповідальної державної політики, активності громадянського суспільства, розвитку релігієзнавчої освіти, цифрової комунікації та практичної гуманітарної співпраці між конфесіями. Якщо ці умови реалізуються системно, міжконфесійний діалог може стати одним із важливих елементів релігійної безпеки України не лише під час війни, а й у післявоєнний період.

Теоретичну основу роботи становлять наукові підходи українських релігієзнавців, політологів, правознавців і дослідників державно-конфесійних відносин, які розглядають релігійну сферу як важливий компонент суспільної стабільності та національної безпеки. У роботі використано положення про релігійну безпеку як багаторівневу систему, що охоплює правовий, інституційний, соціокультурний, інформаційний і ціннісний виміри. Важливе значення мають також концепції міжконфесійного діалогу як форми комунікації, що сприяє попередженню конфліктів, формуванню культури толерантності та зміцненню довіри між релігійними спільнотами. Нормативною основою дослідження є положення Конституції України щодо свободи світогляду і віросповідання, законодавство у сфері діяльності релігійних організацій, документи Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, а також міжнародні рекомендації щодо співвідношення свободи релігії та безпеки.

Методологічна основа дослідження поєднує загальнонаукові та спеціальні методи. За допомогою аналізу й синтезу розкрито зміст основних понять, зокрема «релігійна безпека», «міжконфесійний діалог», «міжконфесійний конфлікт». Історичний метод дав змогу простежити формування міжконфесійних відносин в Україні в контексті радянської спадщини, незалежності, політичних трансформацій і війни. Системний підхід використано для розгляду релігійної безпеки як комплексного явища, що залежить від взаємодії держави, релігійних організацій і громадянського суспільства. Порівняльний метод дав можливість зіставити різні форми міжконфесійної взаємодії та окремі елементи міжнародного досвіду. Метод контент-аналізу застосовано для осмислення документів, заяв, наукових праць і нормативних актів, що стосуються досліджуваної проблеми. Також використано проблемно-хронологічний підхід, який дозволив розглядати розвиток міжконфесійного діалогу не ізольовано, а в динаміці суспільно-політичних змін.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в роботі міжконфесійний діалог розглядається не лише як засіб порозуміння між релігійними спільнотами, а як один із практичних механізмів зміцнення релігійної

безпеки України. Уточнено зміст релігійної безпеки в умовах війни, показано зв'язок між міжконфесійною комунікацією, суспільною стійкістю та протидією інформаційним загрозам. Подальшого розвитку набуло осмислення ролі Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, військового капеланства, гуманітарної діяльності релігійних громад, цифрової комунікації та освітньо-культурних практик у формуванні безпечного релігійного середовища. Особистий внесок автора полягає в узагальненні наукових підходів, систематизації реальних прикладів міжконфесійної взаємодії в Україні та формулюванні пропозицій щодо подальшого розвитку міжконфесійного діалогу як чинника релігійної безпеки.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її результати можуть бути використані під час подальшого вивчення державно-конфесійних відносин, релігійної безпеки, міжконфесійного діалогу, гуманітарної політики та суспільної стійкості України. Окремі положення дослідження можуть бути корисними для підготовки навчальних матеріалів із релігієзнавства, політології, соціології релігії, національної безпеки, а також для роботи громадських і релігійних організацій, які займаються міжконфесійною комунікацією, волонтерською діяльністю, просвітництвом або миротворчими ініціативами. Практичний інтерес становлять також висновки щодо необхідності розвитку регіональних платформ діалогу, цифрових каналів міжконфесійної комунікації, релігієзнавчої освіти та підготовки фахівців, здатних працювати з конфліктами у релігійному середовищі.

Структура дипломної роботи зумовлена її метою та завданнями. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. У першому розділі розкрито теоретичні засади дослідження міжконфесійного діалогу в системі забезпечення релігійної безпеки, зокрема поняття релігійної безпеки, загрози міжконфесійних конфліктів і сутність міжконфесійного діалогу. У другому розділі проаналізовано генезу та особливості розвитку міжконфесійного діалогу в Україні, включно з історичними передумовами, інституційними формами та роллю держави й громадянського суспільства.

РОЗДІЛ 1. МІЖКОНФЕСІЙНИЙ ДІАЛОГ У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Релігійна безпека: поняття, структура та фактори формування

Проблема релігійної безпеки в сучасному науковому дискурсі поступово набуває комплексного і багатовимірного характеру, що зумовлено не лише трансформацією самої релігійної сфери, а й суттєвим посиленням її взаємозв'язків із політичними, соціальними, інформаційними та безпековими процесами. У сучасних умовах релігія перестає сприйматися як виключно приватна або духовна сфера, натомість вона дедалі більше інтегрується у публічний простір, впливаючи на формування суспільних орієнтирів, колективної ідентичності та моделей соціальної взаємодії. Уже на рівні теоретичного осмислення стає очевидним, що поняття релігійної безпеки не має єдиного усталеного визначення, оскільки різні дослідники акцентують увагу на різних його складових, відображаючи складність самого явища. Одні науковці розглядають релігійну безпеку передусім як стан захищеності релігійної сфери від внутрішніх і зовнішніх загроз, наголошуючи на ризиках конфліктів, радикалізації чи зовнішнього втручання, тоді як інші підкреслюють необхідність забезпечення свободи віросповідання як базової передумови стабільного розвитку суспільства. У цьому контексті показовою є позиція О. Предка та Л. Филипович, які обґрунтовують, що релігійна безпека не може обмежуватися описовими характеристиками, а має розглядатися як складна система взаємодії держави, суспільства та релігійних інституцій, де кожен елемент впливає на загальний рівень стабільності [28, с.15]. Водночас А. Міщук і М. Міщук слушно зауважують, що релігійна безпека є динамічним процесом, який змінюється залежно від політичних, культурних і соціальних умов, а тому потребує постійного переосмислення й адаптації до нових викликів [22, с.147].

У ширшому аналітичному контексті релігійна безпека логічно інтегрується в систему національної безпеки держави, оскільки релігійна сфера безпосередньо впливає на суспільну стабільність, рівень соціальної згуртованості та формування

колективної ідентичності. Вона не функціонує ізольовано, а перебуває у тісній взаємодії з політичною, інформаційною та гуманітарною складовими безпеки, що особливо виразно проявляється в умовах кризових ситуацій. Як зазначає О. Бучма, у сучасних умовах релігійно-правовий аспект безпеки набуває особливого значення, адже саме через нього держава здійснює регулювання балансу між гарантуванням свободи віросповідання та необхідністю захисту конституційного ладу і національних інтересів [6, с.39]. У цьому сенсі релігійна безпека постає не лише як захист від конфліктів або деструктивних проявів у релігійному середовищі, а як створення умов для гармонійного співіснування різних конфесій у межах єдиного правового простору. Такий підхід дозволяє розглядати її як важливий елемент загальної стратегії державної політики, спрямованої на підтримання соціальної рівноваги та стабільності.

Якщо перейти до внутрішньої структури цього явища, стає очевидним, що релігійна безпека має складну, багаторівневу організацію, яка включає кілька взаємопов'язаних вимірів. Інституційний рівень охоплює діяльність релігійних організацій, державних органів і громадських структур, що взаємодіють у межах релігійної сфери, формуючи її функціональне середовище. Правовий вимір пов'язаний із нормативно-правовою базою, яка регулює свободу совісті, діяльність релігійних організацій та механізми запобігання конфліктам. Соціокультурний аспект, своєю чергою, стосується системи цінностей, традицій і практик, що визначають характер міжконфесійних відносин і рівень толерантності в суспільстві. У цьому контексті Л. Филипович підкреслює, що саме поєднання цих елементів формує цілісне розуміння релігійної безпеки як складової суспільного розвитку, де жоден із компонентів не може функціонувати автономно [42, с.75]. Важливо також враховувати, що ці складові перебувають у постійній взаємодії, посилюючи або, навпаки, послаблюючи загальний рівень безпеки залежно від конкретних умов.

Формування релігійної безпеки значною мірою залежить від внутрішніх чинників, які визначають специфіку релігійного середовища конкретної держави. У випадку України такими факторами виступають історично сформована

конфесійна багатоманітність, особливості державно-конфесійних відносин, рівень релігійної культури населення та ступінь розвитку громадянського суспільства. Особливого значення набуває питання національної ідентичності, яка часто перетинається з релігійною належністю і впливає на характер міжконфесійної взаємодії. Як зазначає О. Саган, український досвід переконливо демонструє, що здатність нейтралізувати внутрішні конфесійні напруження є одним із ключових чинників збереження суспільної стабільності [31, с.94]. Водночас внутрішні проблеми, такі як конкуренція між релігійними організаціями, нерівномірність їхнього розвитку або політизація релігії, можуть створювати додаткові ризики, що потребують уважного аналізу та відповідного реагування.

Поряд із внутрішніми факторами значний вплив на стан релігійної безпеки здійснюють зовнішні чинники, особливо в умовах глобалізації та воєнних конфліктів. Сучасна Україна перебуває в ситуації, коли релігійна сфера стає об'єктом цілеспрямованого зовнішнього впливу, зокрема через інформаційні кампанії, ідеологічні наративи та спроби використання релігійних інституцій у політичних цілях. У цьому контексті П. Павленко звертає увагу на небезпеку поширення геополітичних ідеологій, які здатні трансформувати релігійний простір і використовувати його як інструмент впливу на суспільство [26, с.125]. Війна, у свою чергу, лише посилює ці процеси, загострюючи питання ідентичності та змушуючи релігійні спільноти чіткіше визначати свою позицію в умовах кризи. У результаті релігійна безпека набуває не лише внутрішнього, а й виразного зовнішньополітичного виміру.

У цьому складному контексті особливого значення набуває роль релігійних інституцій, які виступають не лише носіями духовних цінностей, а й активними учасниками суспільних процесів. Їхня діяльність може сприяти стабілізації ситуації, формуванню моральної стійкості суспільства, розвитку гуманітарної підтримки, але водночас, за певних умов, може ускладнювати ситуацію, якщо відсутня належна комунікація або виникає політизація релігійного життя. Як підкреслює А. Богданенко, комунікація між церквами та їхня здатність до діалогу відіграють ключову роль у гармонізації суспільних відносин, оскільки саме через

взаємодію формується простір довіри та співпраці [1, с.52]. У сучасних умовах релігійні організації активно долучаються до гуманітарної діяльності, підтримки населення, розвитку капеланства та формування морально-етичних орієнтирів, що особливо важливо в періоди суспільних криз. Таким чином, їхня участь у забезпеченні релігійної безпеки виходить за межі суто духовної сфери і набуває виразного соціального значення.

Водночас важливо враховувати, що ефективність функціонування релігійних інституцій у цьому процесі значною мірою залежить від рівня їхньої відкритості до міжконфесійної взаємодії та готовності до конструктивного діалогу. Саме через діалог стає можливим не лише зниження рівня напруження, а й формування спільного бачення суспільного розвитку. У цьому сенсі міжконфесійна комунікація виступає важливим доповненням до правових і політичних механізмів забезпечення безпеки, оскільки вона дозволяє працювати з такими чинниками, як довіра, взаєморозуміння та культура співіснування.

Отже, релігійна безпека постає як складне, багаторівневе явище, яке формується під впливом різноманітних внутрішніх і зовнішніх чинників і водночас визначає характер розвитку суспільства. Її ефективне забезпечення можливе лише за умови узгодженої взаємодії держави, релігійних інституцій і громадянського суспільства, що створює підґрунтя для подальшого осмислення ролі міжконфесійного діалогу як одного з ключових механізмів підтримання стабільності в релігійній сфері. Саме в цьому контексті подальші дослідження мають бути спрямовані на глибше вивчення інструментів такої взаємодії, що дозволить не лише теоретично осмислити проблему, а й виробити практичні підходи до зміцнення релігійної безпеки України.

1.2. Міжконфесійні конфлікти як загроза релігійній безпеці

Міжконфесійні конфлікти в сучасних умовах варто розглядати не лише як суперечки між окремими релігійними громадами чи церковними структурами, а як складне соціальне явище, яке здатне впливати на ширші процеси суспільної стабільності, громадської злагоди та національної безпеки. На перший погляд, релігійні конфлікти можуть здаватися внутрішньою справою певних конфесій, пов'язаною з догматичними, обрядовими або організаційними відмінностями. Однак в українському контексті вони дуже часто виходять за межі суто богословських питань і набувають політичного, правового, інформаційного та ідентичнісного змісту. Саме тому міжконфесійні суперечності становлять одну з важливих загроз релігійній безпеці, адже вони можуть послаблювати довіру між релігійними спільнотами, провокувати соціальне напруження й створювати умови для зовнішнього впливу на внутрішні процеси держави.

У науковому розумінні міжконфесійний конфлікт можна визначити як зіткнення інтересів, цінностей, правових позицій або символічних претензій між різними релігійними організаціями, течіями чи громадами. Такий конфлікт не завжди виявляється у відкритому протистоянні. Часто він існує у прихованій формі: через недовіру, конкуренцію за вплив, боротьбу за майно, різне трактування історичної пам'яті або взаємне невизнання легітимності. У цьому сенсі міжконфесійні конфлікти можуть бути богословськими, інституційними, майновими, політизованими, інформаційними або локально-громадськими. Богословські конфлікти пов'язані з відмінностями у віровченні та церковній традиції, однак у сучасній Україні вони рідко виступають єдиною причиною напруження. Значно частіше релігійні суперечності посилюються через організаційні, політичні або ідеологічні чинники. Як зазначають О. Горкуша та Л. Филипович, у ситуації війни релігійні відносини потребують нового методологічного осмислення, бо вони дедалі тісніше пов'язуються з питаннями суспільної лояльності, громадянської позиції та національної стійкості [11, с. 12].

Історичні передумови міжконфесійних суперечностей в Україні формувалися протягом тривалого часу. Український релігійний простір завжди був багатоконфесійним, оскільки на нього впливали православна, греко-католицька, римо-католицька, протестантська, юдейська, мусульманська та інші традиції. З одного боку, така багатоманітність створила досвід співіснування різних релігійних культур. З іншого боку, вона неодноразово ставала основою для напружень, особливо тоді, коли релігійна належність поєднувалася з політичною владою, етнічною ідентичністю або зовнішніми впливами. Особливо помітним чинником стала радянська спадщина, адже в радянський період релігійні організації зазнавали контролю, переслідувань і штучного обмеження. Після здобуття незалежності України відбулося швидке відновлення релігійного життя, однак цей процес супроводжувався і конфліктами навколо храмів, юрисдикцій, історичної спадкоємності та права представляти певну традицію. Тому сучасні міжконфесійні суперечності не можна пояснювати лише теперішніми подіями. Вони мають глибше історичне підґрунтя, яке пов'язане з травмами минулого, нерівномірністю розвитку церковних структур і складністю формування нової моделі державно-конфесійних відносин.

Особливу роль у загостренні міжконфесійних конфліктів відіграють соціально-політичні та ідеологічні чинники. Релігія в Україні часто виступає не лише сферою духовного життя, а й важливим елементом колективної ідентичності. Через це конфесійна належність може сприйматися як маркер політичної орієнтації, культурної пам'яті або ставлення до державності. Таке поєднання робить релігійну сферу дуже чутливою до суспільних криз. У мирний час напруження між конфесіями може проявлятися як конкуренція за вірян, публічний авторитет або вплив на громаду. В умовах війни воно набуває гострішого характеру, бо питання церковної юрисдикції, зовнішніх зв'язків релігійних організацій і ставлення до агресії перетворюються на складову безпекової проблематики. І. Лопушинський та В. Ключевський слушно підкреслюють, що державно-конфесійні відносини в Україні в умовах російсько-української війни прямо пов'язані з національною безпекою, оскільки релігійна сфера може бути як

ресурсом консолідації, так і простором потенційного впливу на суспільство [20, с. 990].

Міжконфесійні конфлікти небезпечні передусім тим, що вони здатні порушувати суспільну рівновагу на локальному й загальнодержавному рівнях. На рівні громади такі конфлікти часто виявляються через суперечки за культові споруди, зміну юрисдикційної належності парафій, взаємні звинувачення або розкол у місцевому середовищі. Для звичайної громади це не абстрактна богословська дискусія, а реальна соціальна проблема, яка може розділяти сусідів, родини, місцеві колективи. У ширшому вимірі міжконфесійні конфлікти впливають на рівень довіри до державних інституцій, адже суспільство очікує від держави справедливого, правового й неупередженого регулювання таких ситуацій. Якщо держава діє непослідовно або надмірно політизує релігійну сферу, це може лише посилити напруження. Водночас повна відстороненість держави також є проблемною, оскільки релігійна свобода не означає відсутності правових меж. Саме тому важливо зберігати баланс між гарантуванням свободи совісті та захистом конституційного ладу. У цьому контексті О. Бучма акцентує, що релігійно-правовий аспект національної безпеки особливо актуалізується під час війни, коли релігійні організації можуть опинитися в центрі складних правових і політичних дискусій [6, с. 41].

Окремої уваги потребує інформаційний простір, який сьогодні є одним із головних чинників загострення релігійних протистоянь. Інформаційні кампанії можуть суттєво впливати на сприйняття тієї чи іншої конфесії, формувати образ «чужого», поширювати недовіру або підсилювати давні стереотипи. У соціальних мережах конфлікти часто подаються спрощено, емоційно й однобічно, через що реальні причини суперечностей відходять на другий план. Натомість у центрі уваги опиняються гучні звинувачення, маніпулятивні заголовки або фрагментарні факти. Для релігійної безпеки це особливо небезпечно, бо інформаційний вплив може не лише відображати конфлікт, а й створювати його. Через медіа релігійні суперечності часто перетворюються на інструмент політичної мобілізації або зовнішньої пропаганди. О. Саган, аналізуючи український досвід нейтралізації

загроз у сфері православ'я, звертає увагу на те, що релігійний чинник може використовуватися як засіб впливу на національну безпеку, особливо тоді, коли за ним стоять не лише духовні, а й геополітичні інтереси [31, с. 95].

У цьому аспекті важливо враховувати, що сучасна війна проти України має не тільки військовий, а й інформаційний, ідеологічний та гуманітарний виміри. Релігійна сфера у таких умовах стає вразливою, оскільки через неї можна впливати на свідомість людей, їхнє розуміння історії, ставлення до держави, уявлення про «своє» і «чуже». Саме тому міжконфесійні конфлікти не варто зводити до внутрішньоцерковних проблем. Вони можуть ставати частиною ширших гібридних загроз. П. Павленко, аналізуючи євразійську ідеологію як один із чинників релігійно-політичного впливу, показує, що ідеологічні конструкції можуть проникати в релігійний простір і використовуватися для легітимації антиукраїнських наративів [26, с. 124]. У такій ситуації питання релігійної безпеки набуває особливої гостроти, оскільки йдеться вже не лише про свободу віросповідання, а й про захист суспільства від маніпулятивного використання релігії.

Водночас важливо не перебільшувати конфліктний потенціал релігійної сфери й не розглядати міжконфесійні відносини лише крізь призму загроз. Український досвід показує, що релігійні організації здатні не тільки вступати в суперечності, а й виробляти механізми порозуміння. Одним із таких механізмів є міжконфесійний діалог, який дозволяє знижувати рівень напруження, узгоджувати позиції та формувати спільну відповідальність за суспільну стабільність. Тут важливу роль відіграють постійні платформи комунікації, зокрема Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій, діяльність якої засвідчує можливість спільних позицій різних конфесій у суспільно важливих питаннях. Документи цієї інституції демонструють, що релігійні спільноти можуть знаходити спільну мову у питаннях захисту людської гідності, свободи совісті, суспільної моралі та підтримки держави в кризові періоди [7, с. 18].

Механізми попередження та врегулювання міжконфесійних конфліктів мають спиратися на поєднання правових, комунікативних і суспільно-

просвітницьких підходів. Передусім важливо забезпечити прозоре правове регулювання діяльності релігійних організацій, щоб суперечності не переходили у площину силового чи емоційного протистояння. Держава повинна діяти не як учасник конфесійної конкуренції, а як гарант законності, свободи совісті та рівності релігійних організацій перед законом. Водночас тільки правових механізмів недостатньо. Не менш важливо створювати простір для регулярної комунікації між релігійними лідерами, громадами, органами влади й представниками громадянського суспільства. Саме діалог дає змогу не чекати загострення конфлікту, а виявляти проблемні питання на ранньому етапі.

Профілактика міжконфесійних конфліктів також пов'язана з розвитком релігійної культури суспільства. Там, де люди краще розуміють різноманітність релігійного простору, менше підстав для страху, стереотипів і ворожості. Освіта, публічні дискусії, просвітницькі ініціативи та чесне висвітлення релігійної тематики у медіа можуть зменшувати напруження не гірше, ніж адміністративні рішення. А. Богданенко у своїй праці про комунікацію українських християнських церков наголошує, що церковна взаємодія здатна виступати чинником гармонізації демократичного суспільства, якщо вона ґрунтується на відкритості, відповідальності та визнанні спільного суспільного блага [1, с. 57]. Це положення є важливим для розуміння того, що міжконфесійний діалог не усуває всіх відмінностей, але допомагає зробити їх неконфліктними.

Отже, міжконфесійні конфлікти становлять реальну загрозу релігійній безпеці тоді, коли вони виходять за межі звичайної конфесійної різноманітності й перетворюються на інструмент політичного, інформаційного або ідеологічного протистояння. Український досвід показує, що причини таких конфліктів мають історичну глибину, але їхнє сучасне загострення значною мірою пов'язане з війною, зовнішніми впливами, інформаційними маніпуляціями та складністю формування зрілої моделі державно-конфесійних відносин. Водночас наявність конфліктного потенціалу не означає неминучості дестабілізації. За умови ефективного правового регулювання, відповідальної позиції держави, активності громадянського суспільства та готовності релігійних інституцій до діалогу

міжконфесійні суперечності можуть не руйнувати релігійну безпеку, а навпаки, ставати поштовхом до вироблення більш зрілих механізмів співіснування.

1.3. Поняття та сутність міжконфесійного діалогу та його основні характеристики

Міжконфесійний діалог у сучасному релігієзнавчому, політологічному та безпековому дискурсі постає як один із найважливіших механізмів узгодження інтересів різних релігійних спільнот у складному й багатоконфесійному суспільстві. Його не можна розуміти лише як офіційне спілкування представників церков або релігійних організацій. Насправді це значно ширше явище, яке охоплює постійну комунікацію, пошук спільних ціннісних орієнтирів, готовність визнавати право іншої конфесії на існування та прагнення запобігати конфліктам ще до того, як вони набувають відкритої форми. У цьому сенсі міжконфесійний діалог виступає не додатковим елементом релігійного життя, а важливою умовою стабільності, особливо в державі, де релігійна багатоманітність має глибокі історичні корені.

Теоретичне осмислення міжконфесійного діалогу передбачає розуміння його як особливої форми взаємодії між релігійними суб'єктами, що ґрунтується не на прагненні до уніфікації чи стирання відмінностей, а на здатності співіснувати попри ці відмінності. Діалог не означає відмову від власної ідентичності. Навпаки, він можливий лише тоді, коли кожна сторона достатньо усвідомлює власну традицію, але водночас не перетворює її на підставу для ізоляції або протиставлення себе іншим. Саме тому міжконфесійний діалог варто розглядати як процес, у якому поєднуються богословський, соціальний, правовий і комунікативний виміри. О. Горкуша та Л. Филипович звертають увагу на те, що в Україні міжконфесійний діалог має особливе значення в умовах війни, оскільки він допомагає релігійним спільнотам не лише обговорювати внутрішні питання, а й виробляти спільні відповіді на суспільні виклики [10, с. 6].

Ефективність міжконфесійного діалогу значною мірою залежить від принципів, на яких він будується. Передусім ідеться про взаємну повагу, рівність учасників, добровільність, відкритість до комунікації та відповідальність за

наслідки власної публічної позиції. Якщо одна зі сторін сприймає діалог як спосіб нав'язати власне бачення або здобути перевагу над іншими, такий процес швидко втрачає довіру. Справжній діалог передбачає не перемогу однієї конфесії над іншою, а створення простору, у якому можна обговорювати складні питання без переходу до ворожості. Важливою засадою є також визнання свободи совісті та релігії як базового права людини. Без цього міжконфесійна взаємодія ризикує перетворитися на формальну дипломатію, що не має реального впливу на суспільство. У цьому контексті М. Нестерова підкреслює, що реалізація свободи релігії в умовах сучасних викликів потребує не лише правових гарантій, а й культури відповідального співіснування [24, с. 52].

Міжконфесійний діалог реалізується на різних рівнях і в різних формах, залежно від суб'єктів, мети та конкретної ситуації. Він може бути офіційним, коли відбувається через інституційні платформи, неформальним, коли виникає на рівні громад і локальних ініціатив, або практичним, коли конфесії співпрацюють у соціальній, гуманітарній, освітній чи волонтерській сфері. Для дипломної роботи доцільно подати узагальнення цих форм у вигляді таблиці, оскільки вона допомагає чіткіше показати, що міжконфесійний діалог не обмежується лише зустрічами духовних лідерів, а має кілька рівнів функціонування.

Таблиця 1.1

Основні форми та рівні реалізації міжконфесійного діалогу

Форма міжконфесійного діалогу	Рівень реалізації	Основний зміст	Значення для релігійної безпеки
Офіційно-інституційний діалог	Загальнодержавний	Взаємодія церков і релігійних організацій через ради, комісії, спільні заяви та консультації	Сприяє узгодженню позицій релігійних спільнот і знижує ризик публічного протистояння
Богословський діалог	Міжцерковний	Обговорення доктринальних, етичних і церковно-історичних питань	Допомагає краще розуміти відмінності між традиціями та уникати ворожих інтерпретацій

Соціально-гуманітарна співпраця	Суспільний	Спільна допомога військовим, переселенцям, постраждалим від війни, мало захищеним групам	Переводить міжконфесійну взаємодію у практичну площину суспільної підтримки
Локальний діалог громад	Місцевий	Спілкування між релігійними громадами на рівні міст, сіл, парафій, волонтерських ініціатив	Запобігає конфліктам на місцях і сприяє мирному розв'язанню суперечностей
Освітньо-просвітницький діалог	Культурно-освітній	Конференції, круглі столи, публічні лекції, міжрелігійні зустрічі, просвітницькі програми	Формує культуру толерантності та зменшує вплив стереотипів
Громадянсько-партнерський діалог	Держава – суспільство – релігійні організації	Взаємодія релігійних інституцій з органами влади, громадськими організаціями та експертним середовищем	Підсилює довіру між державою, конфесіями та громадянським суспільством

Джерело: складено автором на основі опрацьованих джерел.

Як видно з таблиці, міжконфесійний діалог має багаторівневий характер і виконує не одну, а кілька взаємопов'язаних функцій. На офіційному рівні він дозволяє релігійним організаціям артикулювати спільну позицію щодо суспільно важливих питань. На локальному рівні він допомагає уникати побутових і майнових конфліктів, які часто виникають у громадах через недостатню комунікацію. У гуманітарній сфері міжконфесійна співпраця набуває особливої ваги, бо під час війни релігійні організації часто діють не як конкуренти, а як партнери у підтримці людей. Прикладом стало функціонування Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, документи якої засвідчують здатність різних конфесій виробляти спільні позиції у питаннях захисту людської гідності, свободи совісті та суспільної відповідальності [7, с. 21].

Комунікативний потенціал міжконфесійного діалогу полягає в тому, що він створює можливість говорити про проблеми до того, як вони перетворюються на конфлікти. Для релігійної сфери це має особливе значення, оскільки багато

суперечностей виникає не тільки через реальні розбіжності, а й через брак інформації, недовіру, стереотипи або історично накопичені образи. Діалог дає змогу замінити логіку підозри логікою пояснення. Він не ліквідує всі суперечності, але змінює спосіб їхнього обговорення. Замість взаємного звинувачення сторони отримують можливість уточнювати позиції, шукати прийнятні рішення й визнавати межі відповідальності. У цьому сенсі міжконфесійний діалог виконує профілактичну функцію, оскільки знижує ймовірність радикалізації релігійних відносин.

Водночас діалог має не лише практичний, а й ціннісний вимір. Він сприяє формуванню культури толерантності, яка не зводиться до байдужого терпіння іншого. Толерантність у релігійному середовищі означає здатність бачити в представникові іншої конфесії не загрозу, а рівноправного учасника суспільного життя. Для України це особливо важливо, бо її конфесійна багатоманітність є не випадковою ознакою, а частиною історичного розвитку. Культура толерантності формується поступово: через освіту, публічну комунікацію, спільні соціальні дії, взаємну допомогу та відмову від мови ворожнечі. А. Богданенко, аналізуючи комунікацію українських християнських церков, наголошує, що саме церковна взаємодія може сприяти гармонізації демократичного суспільства, якщо вона спирається на відкритість і спільну відповідальність [1, с. 64].

Особливої актуальності міжконфесійний діалог набуває в контексті зміцнення релігійної безпеки. Його значення полягає в тому, що він допомагає нейтралізувати ті загрози, які не завжди можна усунути лише правовими або адміністративними засобами. Наприклад, держава може встановити правила діяльності релігійних організацій, але вона не здатна силовим способом сформувати довіру між конфесіями. Довіра виникає через комунікацію, сталі контакти, спільний досвід і готовність визнавати суспільне благо вищим за вузькогрупові інтереси. Саме тому міжконфесійний діалог є важливим доповненням до державної політики у сфері свободи совісті та національної безпеки. Л. Филипович і О. Горкуша зазначають, що в умовах війни релігійна

безпека актуалізується як проблема не лише державного управління, а й відповідальності самих релігійних спільнот перед суспільством [42, с. 78].

В українських реаліях міжконфесійний діалог має ще одну важливу функцію – він сприяє суспільній консолідації. Війна посилила потребу в єдності, але водночас загострила питання, пов'язані з церковною належністю, політичною лояльністю, історичною пам'яттю та зовнішніми впливами. У таких умовах діалог стає способом не замовчувати складні питання, а вводити їх у відповідальне поле обговорення. Він дозволяє релігійним організаціям показати, що вони можуть бути не джерелом розділення, а чинником підтримки суспільної стійкості. Це особливо важливо тоді, коли ворог намагається використовувати релігійні теми для внутрішньої дестабілізації, поширення недовіри та підриву громадянської єдності.

Отже, міжконфесійний діалог можна визначити як системну, ціннісно зорієнтовану і практично значущу форму взаємодії між релігійними спільнотами, спрямовану на порозуміння, запобігання конфліктам і зміцнення суспільної стабільності. Його основними характеристиками є відкритість, добровільність, взаємна повага, рівноправність учасників, орієнтація на спільне благо та здатність діяти не лише на рівні офіційних заяв, а й у реальному соціальному просторі. Для релігійної безпеки України міжконфесійний діалог має стратегічне значення, оскільки він допомагає поєднати свободу релігії, конфесійну багатоманітність і потребу держави в стабільності. Саме тому подальший аналіз розвитку міжконфесійного діалогу в Україні потребує звернення до його історичних передумов, інституційних форм і ролі держави та громадянського суспільства у підтриманні цього процесу.

РОЗДІЛ 2. ГЕНЕЗА ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МІЖКОНФЕСІЙНОГО ДІАЛОГУ В УКРАЇНІ

2.1. Суспільно-політичні передумови формування міжконфесійних відносин в Україні

Формування міжконфесійних відносин в Україні є результатом тривалого історичного процесу, у якому релігійна сфера постійно взаємодіяла з політичними змінами, державотворчими процесами, культурною пам'яттю та питаннями національної ідентичності. Український релігійний простір ніколи не був однорідним, оскільки на різних етапах історії він формувався під впливом православної, греко-католицької, римо-католицької, протестантської, юдейської, мусульманської та інших традицій. Його розвиток відбувався на перетині різних цивілізаційних, церковних і політичних впливів, тому сучасна конфесійна багатоманітність має не випадковий, а історично зумовлений характер. Саме через це міжконфесійні відносини в Україні не можна розглядати лише як сферу внутрішньоцерковної комунікації. Вони відображають ширші суспільні процеси, пов'язані з боротьбою за державність, зміною політичних режимів, переосмисленням радянського минулого та утвердженням України як незалежної демократичної держави. У цьому сенсі релігійна сфера виступає не лише простором віри, а й важливим середовищем, у якому проявляються історичні травми, суспільні очікування, ціннісні орієнтири та уявлення громадян про власну належність до української політичної спільноти.

Історичні етапи розвитку державно-конфесійних відносин в Україні засвідчують, що релігійне життя завжди залежало від характеру політичної влади та її ставлення до церковних інституцій. У різні періоди релігійні організації могли виступати як осередки духовного життя, культурної самоорганізації, національного збереження або, навпаки, перебувати під жорстким контролем держави. Особливо важливим у цьому контексті є досвід українського православ'я, греко-католицизму, протестантських спільнот, юдейських і мусульманських

громад, які в різний спосіб адаптувалися до політичних умов. Релігійна карта України формувалася не лише через внутрішню еволюцію конфесій, а й через зміну державних кордонів, імперських політик, радянську секуляризацію та пострадянське відродження релігійності. Наприклад, православна традиція в Україні історично розвивалася в різних юрисдикційних і політичних умовах, тоді як Українська Греко-Католицька Церква тривалий час була важливим чинником збереження національної ідентичності в західноукраїнському регіоні, особливо після періоду заборони та підпільного існування. Саме тому сучасні міжконфесійні відносини несуть у собі пам'ять про попередні етапи розвитку, а інколи й про конфлікти, що виникали через нерівне становище різних релігійних спільнот.

Суттєвий вплив на трансформацію релігійного середовища справила радянська спадщина. Радянська влада формально проголошувала свободу совісті, проте фактично проводила політику контролю, обмеження й витіснення релігії з публічного простору. Частину релігійних організацій ліквідовували або змушували діяти під постійним наглядом, а віруючі часто стикалися з дискримінацією, адміністративним тиском і суспільною стигматизацією. Наслідком цього стало не тільки ослаблення церковних інституцій, а й порушення природної тяглості релігійного життя. Особливо показовим прикладом є доля Української Греко-Католицької Церкви, яка після Львівського псевдособору 1946 року була фактично ліквідована радянською владою і змушена діяти в підпіллі. Цей досвід залишив глибокий слід у релігійній пам'яті, а після легалізації церкви наприкінці 1980-х років став одним із чинників складних міжконфесійних процесів у західних регіонах України. Після розпаду СРСР релігійні громади отримали можливість легально відновлювати свою діяльність, однак цей процес супроводжувався питаннями повернення храмів, відновлення історичної справедливості, легітимації церковних структур і подолання взаємної недовіри. Як зазначає О. Саган, український релігійний простір після радянського періоду розвивався в умовах необхідності «розмосковлення» історичних наративів і переосмислення церковної спадщини, що мало значення не лише для православ'я, а й для загального стану релігійної безпеки [32, с. 41].

Незалежність України стала принципово новим етапом у формуванні конфесійної структури та державно-конфесійних відносин. Саме після 1991 року релігійні організації отримали ширші можливості для публічної діяльності, розвитку власних інституцій, участі у соціальному житті та відновлення зв'язків із громадами. Водночас цей період не був простим, оскільки швидке релігійне відродження відбувалося на тлі ще слабких державних інституцій, нерегульованих майнових питань і конкуренції між церковними юрисдикціями. Особливо помітними стали процеси в православному середовищі, де питання церковної належності тісно перепліталось з проблемами української державності, культурної самостійності та зовнішнього впливу. У цьому сенсі незалежність не лише відкрила простір для релігійної свободи, а й виявила ті суперечності, які довго залишалися прихованими або штучно приглушеними в радянський час. Саме тому міжконфесійні відносини в Україні почали формуватися як поєднання свободи, конкуренції, пошуку діалогу й поступового вироблення нових правил співіснування. Важливим практичним прикладом такої нової моделі стало поступове формування Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій як платформи, де різні конфесії могли обговорювати спільні суспільні питання, не відмовляючись від власної ідентичності.

Політичні трансформації також суттєво впливали на релігійні процеси в Україні. Зміна політичних режимів, революційні події, переорієнтація зовнішньої політики та розвиток громадянського суспільства щоразу змінювали контекст, у якому діяли релігійні організації. У періоди суспільних криз церкви та релігійні спільноти часто виходили за межі суто культової діяльності й ставали учасниками ширших громадських процесів. Вони могли підтримувати гуманітарні ініціативи, виступати із моральними оцінками суспільних подій, брати участь у волонтерстві або публічно захищати гідність людини. Так, під час Революції Гідності релігійні лідери й капелани різних конфесій були присутні на Майдані, молилися разом із протестувальниками, надавали духовну підтримку та фактично засвідчили, що релігія може бути не лише приватною справою, а й моральним ресурсом громадянського суспільства. Водночас політизація релігійної сфери створювала

ризиками, оскільки релігійні символи та авторитет церков могли використовуватися для легітимації певних політичних позицій. А. Богданенко та Д. Мартишин підкреслюють, що українське православ'я в контексті державного управління має розглядатися не ізольовано, а у зв'язку з процесами формування суспільної думки, моральних орієнтирів і державницької свідомості [3, с. 28].

Особливо важливим чинником переосмислення міжконфесійних відносин стала російсько-українська війна. Вона загострила питання релігійної ідентичності, церковної юрисдикції, суспільної довіри та ролі релігійних організацій у підтримці держави й громадян. Якщо раніше міжконфесійні відносини часто розглядалися переважно в площині внутрішньої релігійної конкуренції, то після 2014 року, а особливо після повномасштабного вторгнення 2022 року, вони набули виразного безпекового значення. Війна показала, що релігійні інституції можуть бути як ресурсом суспільної консолідації, так і потенційним каналом зовнішнього впливу. Саме тому питання релігійної безпеки стало значно гострішим, а міжконфесійний діалог почав сприйматися не як другорядна форма співпраці, а як необхідний інструмент збереження внутрішньої єдності. Реальним прикладом такої зміни є активізація публічних заяв релігійних організацій на підтримку України, засудження російської агресії, а також участь різних конфесій у гуманітарній допомозі військовим, переселенцям і мешканцям постраждалих громад. О. Горкуша та Л. Филипович зазначають, що російсько-українська війна змусила переглянути підходи до аналізу суспільно-релігійних відносин, адже релігійна сфера виявилася включеною в ширший простір інформаційних, політичних і ціннісних протистоянь [11, с. 18].

Водночас війна не лише загострила проблеми, а й показала здатність релігійних спільнот до солідарності. Багато церков і релігійних організацій активно долучилися до гуманітарної допомоги, підтримки військових, внутрішньо переміщених осіб, родин загиблих і постраждалих громад. Це створило новий практичний вимір міжконфесійних відносин, у якому спільна дія часто виявляється важливішою за формальні розбіжності. Саме в таких умовах діалог набуває не декларативного, а життєвого змісту. Він проявляється у спільних ініціативах,

координації допомоги, публічних заявах на підтримку України та готовності релігійних лідерів брати відповідальність за моральний стан суспільства. Зокрема, благодійна діяльність «Карітас України», волонтерські мережі протестантських громад, парафіяльні центри допомоги Православної Церкви України та Української Греко-Католицької Церкви демонструють, що релігійні організації можуть діяти як повноцінні суб'єкти громадянського суспільства. І. Лопушинський та В. Ключевський слушно наголошують, що державно-конфесійні відносини в умовах війни стають складником національної безпеки, оскільки від їхньої якості залежить рівень суспільної довіри та стійкості [20, с. 991].

Сучасний стан конфесійної багатоманітності в Україні характеризується поєднанням кількох тенденцій. З одного боку, Україна залишається країною з високим рівнем релігійного плюралізму, де діють православні, греко-католицькі, римо-католицькі, протестантські, мусульманські, юдейські та інші релігійні громади. З іншого боку, ця багатоманітність існує в умовах посиленних безпекових викликів, коли релігійна належність інколи сприймається через призму політичної позиції або зовнішніх зв'язків. Це створює складне завдання для держави й суспільства: зберегти свободу совісті та рівність релігійних організацій, але водночас не допустити використання релігійної сфери проти української державності. Особливо чутливим у цьому контексті є питання релігійних структур, пов'язаних із російським церковним і політичним простором, оскільки в умовах війни такі зв'язки сприймаються не лише як церковна проблема, а і як потенційна загроза інформаційній та національній безпеці. Л. Филипович підкреслює, що сучасні виклики у сфері релігійної безпеки потребують уважного ставлення до балансу між правами віруючих, інтересами держави та реальними загрозами, які виникають в умовах війни [43, с. 213].

Важливо також зазначити, що сучасна конфесійна багатоманітність України не є лише викликом. Вона може виступати і ресурсом розвитку демократичного суспільства, якщо підтримується культурою діалогу, правовими гарантіями та відповідальною позицією релігійних лідерів. У практичному вимірі це означає потребу в розвитку не тільки загальнодержавних, а й регіональних і локальних

механізмів міжконфесійної взаємодії. На рівні конкретних громад часто виникають питання, пов'язані з користуванням культовими спорудами, переходами парафій, спільними меморіальними заходами, гуманітарною допомогою або взаємодією з місцевою владою. Саме тут міжконфесійний діалог набуває найбільш конкретного змісту, бо він стосується не абстрактних богословських положень, а щоденного співжиття людей. Тому для України важливо не лише декларувати міжконфесійну толерантність, а й створювати практичні умови для її реалізації.

Отже, суспільно-політичні передумови формування міжконфесійних відносин в Україні мають складний і багаторівневий характер. Вони охоплюють історичну спадщину, наслідки радянської антирелігійної політики, процеси релігійного відродження після здобуття незалежності, вплив політичних трансформацій і безпекові виклики, спричинені війною. Сучасна конфесійна багатоманітність України є одночасно ресурсом і викликом: вона відкриває простір для міжконфесійної співпраці, але потребує зрілих механізмів діалогу, правового регулювання та відповідальної позиції самих релігійних інституцій. Саме тому подальший аналіз інституційних форм міжконфесійного діалогу в Україні є необхідним для розуміння того, як конфесійна різноманітність може не розділяти суспільство, а працювати на його згуртованість і релігійну безпеку. У підсумку можна стверджувати, що міжконфесійні відносини в Україні формуються не лише під впливом минулого, а й під тиском сучасних викликів, тому їхній розвиток залежить від здатності держави, церков і громадянського суспільства поєднати історичну пам'ять, свободу совісті, безпекову відповідальність і культуру порозуміння.

2.2. Інституційні форми міжконфесійного діалогу в сучасній Україні

Інституційні форми міжконфесійного діалогу в сучасній Україні мають особливе значення, оскільки саме через них релігійні організації отримують

можливість не лише висловлювати власні позиції, а й виробляти спільні підходи до суспільно важливих питань. У багатоконфесійному середовищі діалог не може триматися тільки на особистих контактах духовних лідерів або випадкових ініціативах окремих громад. Він потребує певної організаційної основи, сталих майданчиків комунікації, зрозумілих процедур взаємодії та довіри між учасниками. Саме інституційний вимір робить міжконфесійний діалог не епізодичним, а більш системним явищем, здатним впливати на релігійну безпеку, громадську стабільність і характер державно-конфесійних відносин.

Найпомітнішою платформою такого діалогу в Україні є Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій. Її значення полягає не лише в тому, що вона об'єднує представників різних християнських конфесій, юдейських і мусульманських організацій, а й у тому, що ця структура стала майданчиком для спільного реагування на складні суспільні виклики. Через заяви, звернення, консультації з органами державної влади та участь у громадському обговоренні важливих питань Рада виконує роль посередника між релігійним середовищем, державою і суспільством. Документи ВРЦіРО засвідчують, що релігійні організації здатні формувати спільну позицію щодо захисту людської гідності, свободи совісті, суспільної моралі, миру та відповідальності перед державою [7, с. 26]. Це особливо важливо для України, де конфесійна різноманітність могла б стати джерелом суперечностей, однак за наявності діалогових механізмів вона перетворюється на ресурс суспільної консолідації.

Роль релігійних об'єднань та міжконфесійних ініціатив не обмежується офіційним рівнем. Поряд із ВРЦіРО в Україні діють різні міжцерковні, благодійні, волонтерські, освітні та громадські ініціативи, які підтримують комунікацію між конфесіями на практичному рівні. Їхня цінність полягає в тому, що вони переводять діалог із площини декларацій у площину конкретної дії. Коли представники різних церков спільно допомагають переселенцям, військовим, родинам загиблих, постраждалим громадам або людям, які опинилися у складних життєвих обставинах, міжконфесійна взаємодія набуває реального соціального змісту. У такому разі релігійні спільноти починають сприймати одна одну не як конкурентів,

а як партнерів у служінні суспільству. А. Богданенко слушно наголошує, що комунікація українських християнських церков може виступати чинником гармонізації демократичного суспільства, якщо вона спирається на відкритість, відповідальність і готовність до співпраці [1, с. 73].

Важливу роль у підтримці міжконфесійного діалогу відіграють також міжнародні організації та міжнародні релігійні мережі. Їхня діяльність допомагає включати український досвід у ширший європейський і світовий контекст. Це має значення не лише для обміну практиками, а й для утвердження принципу свободи релігії або переконань як однієї з базових демократичних цінностей. Міжнародні документи, зокрема рекомендації у сфері свободи релігії та безпеки, підкреслюють необхідність поєднання захисту прав людини з відповідальним реагуванням на безпекові виклики [34, с. 11]. Для України така підтримка особливо важлива в умовах війни, оскільки релігійна сфера стала одним із напрямів інформаційного й ідеологічного протистояння. Міжнародні організації можуть сприяти експертному супроводу, просвітницьким програмам, захисту прав релігійних громад, а також поширенню українського досвіду міжконфесійної солідарності за кордоном.

Не менш важливими є регіональні та локальні форми міжконфесійної взаємодії. Саме на місцевому рівні найчастіше виникають конкретні проблеми, пов'язані з діяльністю громад, користуванням культовими спорудами, організацією спільних заходів, взаємодією з місцевою владою або реакцією на кризові ситуації. Якщо загальнодержавні інституції створюють загальну рамку діалогу, то локальні форми показують, наскільки цей діалог справді працює в повсякденному житті. У громадах міжконфесійна співпраця може проявлятися через спільні молитви за мир, благодійні акції, участь у волонтерських штабах, допомогу військовим частинам, підтримку внутрішньо переміщених осіб або спільні культурні ініціативи. Така взаємодія має велике значення, бо саме на місцевому рівні релігійна безпека набуває дуже конкретного виміру. Вона залежить не тільки від законів чи заяв лідерів, а й від того, чи здатні громади чути одна одну й уникати взаємної ворожості.

Освітні та просвітницькі проекти становлять окремий напрям розвитку міжконфесійного діалогу. Їхня важливість зумовлена тим, що багато міжрелігійних упереджень виникає не через реальну несумісність конфесій, а через брак знань, стереотипи та закритість релігійних спільнот одна від одної. Освітні ініціативи, конференції, круглі столи, публічні лекції, міжрелігійні зустрічі, молодіжні проекти й академічні дискусії допомагають формувати культуру поваги до конфесійної різноманітності. Вони також сприяють тому, щоб релігійна тематика не сприймалася лише через призму конфліктів або політичних скандалів. У цьому контексті важливим є висновок О. Горкуші та Л. Филипович про те, що міжконфесійний діалог в Україні має бути не лише реакцією на кризу, а й постійною культурною практикою, яка розвиває здатність суспільства до порозуміння [10, с. 13].

Ефективність інституційних механізмів міжконфесійної комунікації залежить від кількох умов. Насамперед важливо, щоб такі механізми мали реальний, а не формальний характер. Якщо інституція існує лише для публічної демонстрації єдності, але не здатна впливати на розв'язання проблем, її можливості залишаються обмеженими. Водночас український досвід показує, що сталі майданчики діалогу можуть бути дієвими тоді, коли вони поєднують представництво, регулярність комунікації та суспільну довіру. Важливо також, щоб у міжконфесійному діалозі брали участь не тільки очільники релігійних організацій, а й експерти, освітяни, волонтери, капелани, представники громадянського суспільства та місцевих громад. Такий ширший формат дозволяє краще бачити реальні потреби суспільства й уникати надмірної закритості релігійних інституцій.

Разом із тим інституційний діалог має свої обмеження. Він не завжди швидко реагує на локальні конфлікти, не усуває глибоких історичних суперечностей і не гарантує повної згоди між конфесіями. Крім того, під час війни релігійне середовище перебуває під сильним тиском політичних, інформаційних і безпекових чинників. Це ускладнює комунікацію, особливо тоді, коли йдеться про громади з різною церковною юрисдикцією або різним ставленням до питань

національної ідентичності. Проте навіть за цих умов інституційні форми діалогу залишаються необхідними, бо вони створюють можливість для контрольованого, відповідального й публічного обговорення проблем. Л. Филипович і О. Горкуша підкреслюють, що в умовах війни релігійна безпека потребує не тільки державних рішень, а й активної участі самих релігійних спільнот у підтриманні суспільної стійкості [42, с. 79].

Отже, інституційні форми міжконфесійного діалогу в сучасній Україні виконують важливу стабілізаційну функцію. Вони забезпечують простір для комунікації між різними релігійними організаціями, сприяють узгодженню позицій у суспільно значущих питаннях, підтримують зв'язок між державою, церквами та громадянським суспільством, а також допомагають запобігати конфліктам. Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій, міжконфесійні ініціативи, міжнародна підтримка, локальні форми співпраці та освітні проекти разом формують систему, яка зміцнює культуру діалогу. Її ефективність особливо помітна в умовах війни, коли релігійні організації можуть або посилювати суспільні поділи, або, навпаки, ставати чинником солідарності, довіри й релігійної безпеки.

2.3. Роль держави та громадянського суспільства у розвитку міжконфесійного діалогу

Розвиток міжконфесійного діалогу в Україні значною мірою залежить не лише від готовності самих релігійних організацій до взаємодії, а й від ширшого суспільно-політичного середовища, у якому цей діалог відбувається. Держава, громадянське суспільство, волонтерські структури, правозахисні організації, освітні середовища та місцеві громади створюють ті умови, які або сприяють порозумінню між конфесіями, або, навпаки, посилюють напруження. Тому міжконфесійний діалог не можна розглядати як справу виключно церковних лідерів. Він формується на перетині державної політики, правового регулювання, громадської активності й повсякденної практики співжиття людей різної релігійної належності.

Державна політика у сфері релігії в демократичному суспільстві має ґрунтуватися на принципі свободи совісті, рівності релігійних організацій перед законом і невтручання держави у внутрішні богословські питання. Водночас це не означає повної байдужості держави до релігійної сфери. Навпаки, в умовах війни, інформаційних загроз і зовнішнього впливу держава повинна забезпечувати такий правовий і політичний порядок, за якого свобода віросповідання поєднується із захистом національної безпеки. У цьому полягає одна з найскладніших проблем сучасної державно-конфесійної політики: не допустити дискримінації віруючих, але водночас не залишити поза увагою реальні ризики використання релігійних структур у недемократичних або антидержавних цілях. О. Бучма слушно наголошує, що релігійно-правовий аспект національної безпеки в умовах російської війни проти України набуває особливої ваги, оскільки релігійна сфера може бути пов'язана не лише з духовними потребами громадян, а й із питаннями суспільної стійкості та захисту конституційного ладу [6, с. 38].

Нормативно-правова база регулювання міжконфесійних відносин в Україні спирається передусім на конституційні гарантії свободи світогляду і віросповідання. Стаття 35 Конституції України закріплює право кожної людини на свободу світогляду і релігії, а також визначає відокремлення церкви і релігійних організацій від держави, а школи – від церкви [18]. Це положення є принциповим, оскільки воно створює правову основу для рівності різних конфесій і захисту

людини від примусу у сфері віри. Водночас сучасні безпекові обставини показали, що загальних гарантій недостатньо, якщо релігійна сфера стає об'єктом зовнішнього політичного впливу. Саме тому у 2024 році було ухвалено Закон України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій», який став реакцією на потребу чіткіше врегулювати питання діяльності релігійних організацій, пов'язаних із державою-агресором [17]. Такий правовий крок свідчить про те, що держава намагається поєднати демократичні гарантії свободи совісті з безпековими вимогами воєнного часу.

Водночас правове регулювання міжконфесійних відносин має бути дуже обережним, оскільки надмірне адміністративне втручання може створити нові напруження. Держава не повинна визначати, яка конфесія є «правильною» у богословському сенсі, але вона має право й обов'язок реагувати на порушення законодавства, антидержавну діяльність, пропаганду ворожнечі або підрив конституційного ладу. Це потребує високої якості правозастосування, прозорості процедур і комунікації з суспільством. Якщо рішення держави сприймаються як вибіркова політична дія, вони можуть загострити міжконфесійні суперечності. Якщо ж вони базуються на законі, доказах і рівному ставленні до всіх релігійних організацій, то стають чинником не розколу, а стабілізації. У цьому контексті важливо, щоб державна політика у сфері релігії була не ситуативною, а стратегічною, тобто поєднувала правові, інформаційні, освітні та комунікативні інструменти.

Взаємодія державних органів і релігійних інституцій в Україні має кілька рівнів. На загальнодержавному рівні вона проявляється через консультації, участь релігійних організацій у суспільних обговореннях, спільні звернення, роботу дорадчих органів і контакти з органами влади. На місцевому рівні така взаємодія часто пов'язана з конкретними питаннями життя громад: гуманітарною допомогою, підтримкою військових, соціальним служінням, вирішенням майнових питань, організацією публічних заходів або реагуванням на конфлікти. Важливо, щоб держава сприймала релігійні інституції не як інструмент політичної мобілізації, а як самостійних учасників суспільного життя, які мають власний

моральний авторитет і можуть сприяти соціальній згуртованості. І. Лопушинський та В. Ключевський підкреслюють, що державно-конфесійні відносини в Україні в умовах російсько-української війни стали складником національної безпеки, оскільки від якості цієї взаємодії залежить довіра між державою, релігійними спільнотами та громадянами [20, с. 990].

Окреме місце у розвитку міжконфесійного діалогу посідають громадські організації. Вони часто виконують роль посередників між державою, релігійними інституціями та суспільством, особливо тоді, коли офіційний діалог є недостатньо гнучким або занадто формалізованим. Громадські організації можуть організувати круглі столи, публічні дискусії, моніторинг релігійної свободи, освітні програми, міжкультурні зустрічі та правозахисні ініціативи. Їхня перевага полягає в тому, що вони здатні швидше реагувати на локальні проблеми, залучати експертне середовище й створювати простір для менш офіційної, але часто більш відкритої комунікації. Саме через такі ініціативи формується культура діалогу, яка не обмежується рівнем церковних керівників, а поступово переходить у ширший суспільний простір. Це особливо важливо для молоді, освітян, волонтерів і місцевих громад, які часто стають безпосередніми учасниками міжконфесійної взаємодії.

Волонтерські та миротворчі ініціативи у релігійному середовищі стали особливо помітними після початку російсько-української війни. Багато релігійних громад незалежно від конфесійної належності долучилися до допомоги військовим, внутрішньо переміщеним особам, родинам загиблих, пораненим, людям похилого віку та мешканцям деокупованих територій. Така діяльність має не лише гуманітарне, а й діалогове значення, бо вона створює практичний досвід співпраці між різними релігійними спільнотами. Коли представники різних конфесій разом збирають допомогу, працюють у волонтерських центрах або підтримують людей у кризі, міжконфесійний діалог перестає бути абстрактним поняттям. Він перетворюється на конкретну дію, зрозумілу суспільству. У цьому сенсі релігійне волонтерство сприяє не тільки допомозі постраждалим, а й зміцненню довіри між громадами.

Миротворчий потенціал релігійних організацій також не варто недооцінювати. Релігійні лідери мають моральний авторитет, здатний впливати на настрої в громадах, пом'якшувати конфлікти, закликати до стриманості та відповідальності. Це особливо важливо в ситуаціях, коли міжконфесійні суперечності виникають на місцевому рівні й можуть швидко перейти в емоційне протистояння. В таких умовах участь громадських посередників, духовних лідерів, правозахисників і представників місцевої влади може знизити напруження й перевести конфлікт у правове та комунікативне поле. У. Цмоць і Л. Павлик розглядають міжконфесійний і міжкультурний діалог як простір утвердження правових цінностей у суспільстві після конфлікту, що особливо важливо для України, яка вже зараз має думати не лише про війну, а й про майбутнє відновлення суспільної довіри [46, с. 563].

Громадянське суспільство загалом виступає одним із головних чинників стабілізації міжконфесійних відносин. Його роль полягає в тому, що воно не дозволяє релігійній сфері замикатися лише в межах церковних інституцій або державного контролю. Громадянське суспільство створює простір публічного обговорення, критики, солідарності й відповідальності. Воно здатне реагувати на прояви мови ворожнечі, підтримувати свободу совісті, захищати права релігійних громад, але водночас ставити питання про суспільну відповідальність релігійних організацій. Саме завдяки активності громадянського суспільства міжконфесійний діалог може стати не тільки офіційною практикою, а й елементом повсякденної культури співжиття. А. Богданенко у цьому контексті наголошує на значенні комунікації українських християнських церков для гармонізації демократичного суспільства, адже така комунікація допомагає поєднати духовний, суспільний і громадянський виміри взаємодії [1, с. 82].

Разом із тим роль держави та громадянського суспільства у розвитку міжконфесійного діалогу не можна ідеалізувати. І держава, і громадські середовища можуть помилятися, діяти непослідовно або піддаватися політичним впливам. Держава інколи ризикує перетворити релігійну політику на інструмент ситуативного управління, а громадські ініціативи можуть не мати достатніх

ресурсів для довготривалої роботи. Проте саме поєднання цих двох сил створює більш збалансовану модель. Держава забезпечує правові гарантії, інституційну рамку й безпекову відповідальність. Громадянське суспільство додає гнучкість, довіру, горизонтальну комунікацію й моральний контроль за тим, щоб правові рішення не перетворювалися на дискримінацію або формальність.

Отже, розвиток міжконфесійного діалогу в Україні залежить від узгодженої взаємодії держави, релігійних організацій і громадянського суспільства. Держава має гарантувати свободу віросповідання, забезпечувати рівність конфесій перед законом і реагувати на загрози національній безпеці. Громадянське суспільство, своєю чергою, допомагає наповнити ці гарантії реальним змістом через просвітницькі, волонтерські, правозахисні й миротворчі ініціативи. У сучасних українських умовах, особливо на тлі війни, така взаємодія набуває стратегічного значення. Вона дозволяє не лише попереджати міжконфесійні конфлікти, а й формувати культуру довіри, без якої релігійна безпека не може бути стійкою.

РОЗДІЛ 3. МІЖКОНФЕСІЙНИЙ ДІАЛОГ ЯК МЕХАНІЗМ ПРОТИДІЇ ЗАГРОЗАМ РЕЛІГІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

3.1. Роль міжконфесійного діалогу в Україні в умовах воєнних дій

Повномасштабна війна, розпочата Російською Федерацією проти України, спричинила глибоку трансформацію не лише політичного та соціального життя, а й релігійного середовища. У цих умовах міжконфесійний діалог набув нового змісту, вийшовши за межі теоретичних міркувань і ставши практичним інструментом підтримки суспільної стійкості. Війна оголила ті суперечності, які існували в релігійному просторі раніше, але водночас змусила різні конфесії шукати спільні точки дотику. У ситуації загрози державності питання конфесійної ідентичності почало поєднуватися з питанням громадянської позиції, що значно вплинуло на характер міжрелігійної взаємодії.

Трансформація релігійного середовища в умовах війни проявляється передусім у зміні ролі релігійних інституцій у суспільстві. Якщо в мирний час вони здебільшого виконували духовно-пастирські функції, то в умовах війни їхня діяльність значно розширилася. Релігійні організації стали активними учасниками гуманітарних процесів, інформаційної підтримки населення, моральної мобілізації суспільства. Водночас війна поставила питання довіри до окремих конфесій, особливо тих, які історично були пов'язані з російським релігійним простором. Це призвело до переосмислення церковної належності частиною громад і посилило процеси зміни юрисдикції. О. Саган зазначає, що в умовах воєнного стану релігійні інституції змушені адаптуватися до нових викликів, водночас зберігаючи власну ідентичність і відповідальність перед суспільством [33, с. 160]. Конкретним прикладом такої трансформації можна вважати активізацію переходів парафій до Православної Церкви України після 2022 року, що відображає не лише внутрішньоцерковні процеси, а й ширші суспільні настрої.

Водночас міжконфесійна взаємодія в умовах війни дедалі більше виступає як фактор суспільної консолідації. Попри наявність різних богословських позицій і

традицій, релігійні організації в Україні продемонстрували здатність до спільної публічної позиції щодо засудження агресії та підтримки держави. Яскравим прикладом є діяльність Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, яка з перших днів повномасштабного вторгнення виступила зі спільними заявами на підтримку України, закликами до міжнародної спільноти та координацією допомоги постраждалим. Такі кроки мають не лише символічне значення, а й формують атмосферу довіри між конфесіями. Як підкреслюють О. Горкуша та Л. Филипович, у воєнний час міжконфесійний діалог стає не просто бажаним, а необхідним елементом суспільної стійкості, оскільки він допомагає зменшити внутрішні напруження та сприяє консолідації громадян [11, с. 12].

Важливим проявом міжконфесійної взаємодії є також спільна участь релігійних організацій у суспільно значущих подіях. Наприклад, у багатьох містах України представники різних конфесій проводять спільні молитовні заходи за мир і перемогу, беруть участь у меморіальних подіях, пов'язаних із вшануванням загиблих військових і цивільних, організують спільні благодійні акції. Такі ініціативи демонструють, що попри конфесійні відмінності існує спільний ціннісний простір, у якому на перший план виходять питання людської гідності, життя, свободи та відповідальності за майбутнє країни. Саме в цьому вимірі міжконфесійний діалог набуває практичного змісту, оскільки він реалізується не лише через слова, а й через спільну дію.

Діяльність релігійних організацій у гуманітарній сфері стала одним із найважливіших аспектів їхньої участі у воєнному житті країни. З початком повномасштабної війни більшість конфесій активно долучилися до допомоги внутрішньо переміщеним особам, постраждалим громадам, військовим і медичним установам. Наприклад, Православна Церква України організувала численні гуманітарні центри при єпархіях і парафіях, де надається допомога переселенцям, збираються продукти, медикаменти, одяг. Українська Греко-Католицька Церква через структури «Карітас України» здійснює масштабні програми підтримки постраждалих, включаючи психологічну допомогу та соціальний супровід. Протестантські спільноти, зокрема баптистські та п'ятидесятницькі церкви,

активно займаються евакуацією населення із зон бойових дій і забезпеченням гуманітарної допомоги. Такі приклади свідчать про те, що релігійні організації в Україні стали важливими суб'єктами громадянського суспільства, здатними оперативно реагувати на кризові ситуації.

Особливе місце у гуманітарній діяльності займає військове капеланство, яке стало одним із ключових напрямів взаємодії релігійних організацій із державою. Капелани різних конфесій працюють у Збройних силах України, надаючи духовну підтримку військовим, допомагаючи їм справлятися з психологічними навантаженнями та моральними викликами війни. Дослідження О. Костюка показують, що діяльність капеланства позитивно впливає на моральний стан військовослужбовців і сприяє підвищенню ефективності сил оборони [19, с. 66]. Важливо, що капеланська служба в Україні має міжконфесійний характер, що дозволяє враховувати релігійні потреби військових різних віросповідань і водночас формує простір взаємної поваги.

Не менш показовими є приклади волонтерської діяльності на рівні місцевих громад, де храми різних конфесій перетворюються на центри допомоги. У багатьох містах і селах України церкви відкрили свої приміщення для тимчасового проживання переселенців, організували польові кухні, збір і розподіл гуманітарної допомоги. Часто ця діяльність має міжконфесійний характер: представники різних церков працюють разом, не акцентуючи увагу на богословських розбіжностях. Саме такі практики формують нову якість міжконфесійного діалогу, в якій головним стає не відмінність, а спільна відповідальність за людей.

Роль міжконфесійного діалогу в Україні в умовах воєнних дій виявляється значно ширшою, ніж це могло здаватися раніше. Він перестає бути лише інтелектуальною чи богословською практикою і перетворюється на реальний механізм суспільної взаємодії, що впливає на рівень довіри, стабільності та солідарності. Через трансформацію релігійного середовища, спільні публічні позиції, гуманітарну діяльність і волонтерство міжконфесійний діалог стає важливим елементом національної стійкості. У цьому сенсі його значення виходить

за межі релігійної сфери і безпосередньо пов'язується з питаннями релігійної та загальнонаціональної безпеки України.

Окремого значення в умовах війни набуває військове капеланство, оскільки воно поєднує духовну, моральну й психологічну підтримку людини, яка перебуває в ситуації постійної небезпеки. Для українського суспільства капеланство стало не просто церковною практикою, а важливою складовою підтримки військовослужбовців, адже війна виснажує людину не лише фізично, а й внутрішньо. Боець потребує не тільки зброї, спорядження чи медичної допомоги, а й слів, які допомагають витримати страх, втрати, провину за виживання, тривогу за родину. Саме тут капелан виконує особливу роль: він не замінює психолога чи командира, але може бути тією людиною, до якої військовий звертається в момент внутрішнього напруження, сумніву або болю. О. Костюк, аналізуючи вплив капеланства на стабільність та ефективність сил оборони України, підкреслює, що духовна підтримка військових у 2014–2023 роках стала одним із чинників моральної витривалості армії [19, с. 66].

Реальним прикладом цього є діяльність капеланів різних конфесій у Збройних силах України після 2014 року і особливо після повномасштабного вторгнення 2022 року. У війську працюють православні, греко-католицькі, римо-католицькі, протестантські та інші капелани, які проводять богослужіння, спілкуються з військовими, супроводжують підрозділи, допомагають родинам загиблих, беруть участь у прощаннях із полеглими захисниками. Важливо, що капеланська діяльність у бойових умовах часто виходить за межі вузької конфесійної належності. Капелан може бути представником конкретної церкви, але в реальній ситуації він підтримує людину насамперед як захисника України, як особистість, яка переживає травматичний досвід війни. Саме тому капеланство має міжконфесійний потенціал: воно вчить поважати духовні потреби військових різних віросповідань і водночас формує спільне моральне поле, у якому головними стають гідність, жертвовність, відповідальність і служіння.

Показовим є також те, що капеланство сприяє налагодженню взаємодії між державою та релігійними організаціями. З одного боку, держава визнає потребу

духовної підтримки військових, а з іншого – церкви отримують можливість реально служити суспільству в найскладніший момент його існування. Така співпраця не повинна перетворювати релігію на інструмент державної політики, проте вона показує, що в умовах війни релігійні інституції можуть бути важливими партнерами у зміцненні моральної стійкості. І. Лопушинський та В. Ключевський слушно зазначають, що державно-конфесійні відносини в Україні під час російсько-української війни набувають безпекового значення, адже вони впливають на суспільну довіру, єдність і здатність держави відповідати на виклики [20, с. 991]. У цьому сенсі капеланство є не тільки духовною практикою, а й одним із механізмів підтримки релігійної та національної безпеки.

Водночас війна показала, що загрози для України мають не лише військовий, а й інформаційний та ідеологічний характер. Релігійна сфера часто стає об'єктом маніпуляцій, оскільки віра пов'язана з ідентичністю, історичною пам'яттю, довірою до авторитетів і моральним сприйняттям подій. Російська пропаганда неодноразово намагалася використовувати релігійну тематику для поширення наративів про нібито «гоніння на православ'я», «захист канонічної церкви» або «духовну єдність» українців і росіян. Такі твердження мають не богословський, а політико-ідеологічний характер, бо спрямовані на послаблення української державності та формування недовіри між громадянами. П. Павленко, аналізуючи євразійську ідеологію у сфері релігії, звертає увагу на те, що релігійні образи можуть використовуватися для виправдання геополітичних проєктів, пов'язаних із рашизмом і російським імперським мисленням [26, с. 125].

Протидія таким загрозам неможлива лише шляхом заборон чи адміністративних рішень. Вона потребує відкритого міжконфесійного діалогу, який допомагає пояснювати складні питання, розмежовувати віру та політичну маніпуляцію, підтримувати довіру між релігійними громадами. Реальним прикладом такої протидії є спільні заяви Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій після початку повномасштабного вторгнення, у яких представники різних конфесій засуджували російську агресію, закликали міжнародну спільноту підтримати Україну та наголошували на неприпустимості виправдання війни

релігійними аргументами. Подібні заяви мають важливе значення, бо вони показують, що українські релігійні спільноти здатні говорити спільним голосом у питаннях, які стосуються захисту життя, свободи і державної незалежності. Документи ВРЦіРО за 1996–2021 роки також свідчать, що ця інституція ще до повномасштабної війни мала досвід формування спільної позиції з питань суспільної моралі, свободи совісті та захисту людської гідності [7, с. 24].

Діалог у такому контексті виконує кілька важливих функцій. Він зменшує простір для чуток і пропаганди, оскільки відкриті комунікаційні канали дозволяють швидше реагувати на провокації. Він також допомагає релігійним організаціям виробляти спільну мову щодо війни, миру, справедливості, відповідальності й пам'яті про загиблих. Крім того, діалог запобігає перенесенню політичної напруги безпосередньо на вірян, які можуть належати до різних конфесій, але однаково підтримувати Україну. Тут особливо важливо не допустити спрощення, коли вся релігійна спільнота ототожнюється з політичною позицією її керівництва або з зовнішніми центрами впливу. Саме відповідальна міжконфесійна комунікація дає змогу уникати колективного звинувачення і водночас не закривати очі на реальні безпекові ризики.

Значення міжконфесійної єдності для національної стійкості виявляється насамперед у тому, що релігійні організації здатні підтримувати суспільство в моменти, коли державні інституції перевантажені війною. Єдність не означає однаковості. Вона не скасовує богословських відмінностей, різних обрядових традицій чи історичного досвіду конфесій. Однак вона передбачає здатність спільно реагувати на загрози, які стосуються всього суспільства. У цьому сенсі міжконфесійна єдність є не формальним гаслом, а практикою солідарності. Її можна побачити у спільній гуманітарній допомозі, у молитвах за Україну, у підтримці військових і переселенців, у публічному засудженні агресії, у співпраці капеланів різних конфесій, у діяльності благодійних структур на кшталт «Карітас України», протестантських волонтерських мереж, парафіяльних гуманітарних центрів Православної Церкви України та Української Греко-Католицької Церкви.

У цьому контексті важливим є приклад гуманітарної співпраці релігійних організацій у громадах, які приймали внутрішньо переміщених осіб. У багатьох містах храми, монастирі, парафіяльні будинки та протестантські молитовні доми фактично перетворилися на місця тимчасового прихистку, склади гуманітарної допомоги, пункти харчування або центри психологічної підтримки. Такі практики демонструють, що міжконфесійний діалог може реалізовуватися не тільки через офіційні зустрічі, а й через щоденну працю для людей. О. Горкуша та Л. Филипович ще у своїх дослідженнях міжконфесійного діалогу наголошували, що в умовах війни його ефективність вимірюється не лише кількістю заяв, а й здатністю конфесій реально діяти разом для підтримки суспільства [10, с. 14].

Міжконфесійна єдність важлива ще й тому, що вона зміцнює довіру всередині країни. Війна завжди створює ризик внутрішніх розколів, а релігійна сфера може як посилити ці розколи, так і допомогти їх подолати. Коли релігійні лідери різних традицій демонструють взаємну повагу і спільну відповідальність, це впливає не лише на вірян, а й на ширше суспільство. Люди бачать, що конфесійні відмінності не обов'язково ведуть до протистояння. Вони можуть існувати поряд із громадянською єдністю. Саме це є важливим для України, де релігійна багатоманітність історично була частиною суспільного життя. Л. Филипович і О. Горкуша підкреслюють, що релігійна безпека в умовах війни актуалізується як проблема не лише державного управління, а й відповідальності самих релігійних спільнот перед суспільством [42, с. 78].

Отже, капеланство, протидія інформаційно-ідеологічним загрозам і міжконфесійна єдність утворюють важливі практичні виміри релігійної безпеки України в умовах війни. Капеланство підтримує людину на рівні особистого морального й психологічного витримування війни. Міжконфесійний діалог допомагає нейтралізувати пропагандистські маніпуляції, які намагаються використати релігію проти української державності. А міжконфесійна єдність зміцнює національну стійкість, бо показує, що різні релігійні спільноти можуть діяти разом у захисті життя, свободи та гідності. У цьому полягає особлива роль

релігійного чинника в сучасній Україні: він може бути не джерелом поділу, а ресурсом моральної сили суспільства.

3.2. Перспективи розвитку міжконфесійного діалогу в контексті зміцнення релігійної безпеки

Перспективи розвитку міжконфесійного діалогу в Україні безпосередньо залежать від того, наскільки релігійні інституції, держава і громадянське суспільство зможуть відповісти на виклики, які посилюються внаслідок російсько-української війни. Сьогодні міжконфесійний діалог уже не можна розглядати лише як інструмент ввічливої комунікації між церквами чи як форму представницької участі релігійних організацій у публічному житті. Він поступово перетворюється на важливий механізм релігійної безпеки, оскільки допомагає зменшувати напруження, запобігати маніпуляціям, підтримувати довіру між громадами та формувати спільну відповідь на загрози. Водночас розвиток такого діалогу не є автоматичним. Йому заважають як давні історичні суперечності, так і нові проблеми, пов'язані з війною, інформаційними атаками, політизацією релігійної сфери та різним рівнем готовності конфесій до відкритої взаємодії.

Одним із головних викликів залишається недовіра між окремими релігійними спільнотами, яка має не лише сучасне, а й історичне підґрунтя. Українське релігійне середовище формувалося в умовах різних державних режимів, юрисдикційних поділів і зовнішніх впливів, тому міжконфесійні відносини часто несуть у собі пам'ять про попередні конфлікти. Особливо гостро ця проблема проявилася у православному середовищі після 2018–2019 років, коли створення Православної Церкви України та отримання Томосу про автокефалію стали важливою подією не лише церковного, а й суспільно-політичного значення. З одного боку, це посилює процес утвердження української церковної суб'єктності. З іншого боку, у частині громад виникли напруження, пов'язані зі зміною юрисдикції, користуванням храмами та сприйняттям церковної належності через призму політичної лояльності. О. Саган у цьому контексті наголошує, що сучасне православ'я в Україні проходить складний процес «розмосковлення» історії, і цей процес має пряме значення для релігійної та національної безпеки [32, с. 58].

Не менш серйозним викликом є зовнішній ідеологічний вплив, насамперед російський. У сучасних умовах релігійна тематика активно використовується в інформаційній війні. Через медіа, соціальні мережі та пропагандистські ресурси поширюються наративи про нібито «переслідування віруючих», «заборону православ'я» або «руйнування традиційної духовності» в Україні. Такі повідомлення часто не мають на меті захист релігійної свободи. Вони спрямовані на дискредитацію української держави, створення недовіри між громадянами та послаблення суспільної єдності. П. Павленко, аналізуючи євразійську ідеологію у сфері релігії, показує, що подібні ідеологічні конструкції можуть використовуватися як частина ширшого геополітичного проекту, пов'язаного з рашизмом і виправданням російського впливу [26, с. 125]. Саме тому одним із завдань міжконфесійного діалогу є не лише примирення конфесій між собою, а й спільне розмежування релігії та політичної маніпуляції.

Важливим викликом є також ризик надмірної політизації релігійної сфери. В умовах війни суспільство природно очікує від релігійних організацій чіткої громадянської позиції, однак це не означає, що церкви мають перетворюватися на продовження політичних інституцій. Якщо релігійні організації починають сприйматися лише як учасники політичного протистояння, вони втрачають частину свого морального авторитету. Саме тому розвиток міжконфесійного діалогу потребує балансу: релігійні інституції мають бути відповідальними перед суспільством і державою, але при цьому зберігати власну духовну автономію. Реальним прикладом такої складності є дискусія навколо Закону України № 3894-IX «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій». Його ухвалення стало реакцією на безпекові загрози, пов'язані з діяльністю релігійних структур, афілійованих із державою-агресором, однак практична реалізація такого закону потребує прозорості, доказовості й поваги до права людини на свободу совісті [17]. Інакше навіть потрібні безпекові рішення можуть сприйматися частиною суспільства як конфесійний тиск.

Ще одним викликом є нерівномірність розвитку міжконфесійного діалогу на загальнодержавному та місцевому рівнях. На рівні центральних інституцій Україна

має позитивний досвід роботи Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, яка неодноразово виступала зі спільними заявами щодо війни, миру, захисту життя, свободи совісті та підтримки української державності. Однак на рівні окремих громад ситуація може бути складнішою. Там, де існують майнові суперечки, особисті конфлікти, конкуренція за вплив або нестача комунікації, офіційні заяви релігійних лідерів не завжди швидко змінюють атмосферу на місцях. Саме тому перспективи міжконфесійного діалогу залежать від того, чи вдасться перенести культуру взаємної поваги з рівня декларацій у повсякденну практику громад. О. Горкуша та Л. Филипович слушно зазначають, що ефективність міжконфесійного діалогу в умовах війни визначається не тільки офіційними контактами, а й реальною здатністю конфесій діяти разом у складних суспільних обставинах [10, с. 14].

Вдосконалення механізмів міжконфесійної взаємодії має розпочинатися з посилення постійних комунікаційних майданчиків. Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій уже виконує важливу функцію, але її досвід варто активніше переносити на регіональний і місцевий рівні. Доцільним виглядає створення або активізація обласних і міських міжконфесійних рад, які могли б працювати не лише під час криз, а на регулярній основі. Наприклад, у громадах, де виникають суперечки навколо храмів або зміни юрисдикції, такі майданчики могли б виконувати посередницьку функцію, залучаючи представників місцевої влади, релігійних громад, юристів і громадських організацій. Це дозволило б зменшити емоційність конфліктів і перевести їх у правове та комунікативне поле.

Другим важливим напрямом є розвиток спільних гуманітарних ініціатив. Досвід війни показав, що саме практична допомога часто створює найміцніший фундамент для довіри між конфесіями. Коли православні, греко-католики, римокатолики, протестанти, мусульмани чи юдейські громади разом допомагають переселенцям, військовим, пораненим або мешканцям деокупованих територій, вони формують не декларативний, а реальний діалог. Прикладом такої взаємодії можна вважати діяльність «Карітас України», парафіяльних гуманітарних центрів Православної Церкви України, протестантських волонтерських мереж, а також

благодійних ініціатив при місцевих релігійних громадах. Такі практики доцільно не лише підтримувати, а й документувати, аналізувати та поширювати як позитивний досвід міжконфесійної співпраці.

Третім напрямом удосконалення є системна інформаційна робота. Релігійні організації мають активніше протидіяти мові ворожнечі, дезінформації та пропагандистським наративам, які використовують віру для розколу суспільства. Це може відбуватися через спільні заяви, пояснювальні матеріали, участь духовних лідерів у публічних дискусіях, співпрацю з журналістами та освітніми середовищами. Важливо, щоб релігійна тематика висвітлювалася не лише в моменти конфліктів, а й через приклади солідарності, допомоги та відповідального служіння. У цьому сенсі міжконфесійний діалог має стати частиною ширшої культури безпечної комунікації. Л. Филипович підкреслює, що сучасні виклики у сфері релігійної безпеки потребують не лише адміністративних рішень, а й продуманих безпекових стратегій у релігійній сфері [41, с. 279].

Перспективним є також посилення освітнього виміру міжконфесійної взаємодії. У школах, університетах, громадських просторах і релігійних навчальних закладах варто більше говорити про конфесійну багатоманітність України, історію релігійних спільнот, культуру свободи совісті та принципи ненасильницької комунікації. Це не означає нав'язування певного віровчення. Йдеться про формування елементарної релігієзнавчої грамотності, без якої суспільство легко піддається стереотипам і маніпуляціям. Наприклад, публічні лекції, міжрелігійні молодіжні зустрічі, університетські круглі столи, спільні меморіальні заходи та просвітницькі кампанії можуть допомагати людям краще розуміти, чому релігійна різноманітність не обов'язково є загрозою. Навпаки, за умови діалогу вона може бути ресурсом демократичного розвитку.

Важливою перспективою є також професіоналізація посередництва у міжконфесійних суперечностях. Українському суспільству потрібні фахівці, які розуміють релігійний контекст, право, психологію конфлікту й особливості місцевих громад. Такі посередники могли б працювати в ситуаціях, коли напруження ще не переросло у відкритий конфлікт. Їхня участь була б корисною у

випадках суперечок щодо майна, переходів громад, організації спільних заходів або реагування на провокативні інформаційні кампанії. У цьому напрямі можна використати досвід громадських організацій, правозахисних структур, релігієзнавчих центрів і міжнародних партнерів. Така модель дозволила б зробити міжконфесійний діалог більш практичним і результативним.

Перспективи розвитку міжконфесійного діалогу в Україні пов'язані не з абстрактним заклик до згоди, а з конкретними кроками: зміцненням регіональних платформ комунікації, підтримкою спільних гуманітарних ініціатив, протидією дезінформації, розвитком релігієзнавчої освіти, підготовкою посередників і збереженням балансу між свободою совісті та безпековими потребами держави. Основні виклики залишаються складними, бо вони пов'язані з війною, історичними травмами, зовнішнім впливом і політизацією релігійної сфери. Проте саме ці виклики роблять міжконфесійний діалог особливо потрібним. Якщо він буде розвиватися не лише на рівні офіційних заяв, а й у реальній практиці громад, то зможе стати одним із важливих інструментів зміцнення релігійної безпеки України.

Використання міжнародного досвіду у сфері міжрелігійного діалогу є важливим для України не тому, що іноземні моделі можна механічно перенести в українські умови, а тому, що вони дають змогу побачити ширший набір інструментів для подолання релігійних напружень. Україна має власну історію конфесійної багатоманітності, власний досвід війни та складну ситуацію з релігійною безпекою, тому міжнародні практики мають адаптуватися до національного контексту. Водночас вони можуть бути корисними у кількох напрямках: у сфері правового захисту свободи релігії, організації постійних платформ діалогу, підготовки посередників, миротворчих програм, освітніх ініціатив і протидії мові ворожнечі. Особливо цінним є досвід тих країн, які проходили через суспільні конфлікти, етнорелігійні поділи або тривалі політичні кризи, бо для України важливо думати не лише про теперішню воєнну ситуацію, а й про майбутнє післявоєнне відновлення довіри.

Одним із найбільш важливих орієнтирів для України є підхід ОБСЄ/БДПЛ до поєднання свободи релігії або переконань із питаннями безпеки. У відповідних керівних принципах наголошується, що безпекова політика не повинна руйнувати фундаментальні права людини, а захист суспільства від реальних загроз має здійснюватися правовими, пропорційними й недискримінаційними засобами [34, с. 9]. Для України цей підхід особливо актуальний у зв'язку з дією Закону України № 3894-ІХ, який спрямований на захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій. Практичне значення міжнародного досвіду тут полягає в тому, щоб держава, реагуючи на загрози з боку структур, пов'язаних із державою-агресором, не створювала підстав для порушення прав віруючих як таких. Іншими словами, міжнародні стандарти допомагають утримати баланс між національною безпекою і свободою совісті.

Корисним для України є також досвід країн, де міжрелігійний діалог став частиною миротворчих і післяконфліктних практик. Наприклад, у Боснії і Герцеговині після воєн 1990-х років міжрелігійна співпраця між мусульманськими, православними, католицькими та юдейськими громадами використовувалася як один із шляхів відновлення суспільної комунікації. Подібний досвід не можна прямо перенести в Україну, адже український конфлікт має іншу природу і пов'язаний передусім із зовнішньою агресією Росії. Однак сама ідея участі релігійних спільнот у відновленні довіри після травматичного досвіду є дуже важливою. В українському контексті це може стосуватися деокупованих територій, громад, які пережили окупацію, втрати, вимушене переселення, руйнування храмів і розрив соціальних зв'язків. Саме тут релігійні організації можуть діяти не тільки як духовні осередки, а і як посередники у відновленні людських контактів.

Варто враховувати і європейський досвід інституційного міжрелігійного діалогу, зокрема практику консультацій релігійних організацій із державними структурами та громадянським суспільством. У багатьох демократичних країнах діють ради, форуми або консультативні платформи, де представники різних релігійних традицій обговорюють питання свободи совісті, соціальної політики, освіти, міграції, запобігання радикалізації та інтеграції меншин. Для України

близьким аналогом є Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій. Її досвід можна поглиблювати через активніше залучення експертів, правозахисників, освітян, капеланів і представників місцевих громад. Це важливо тому, що релігійна безпека не формується лише на рівні офіційних заяв. Вона потребує регулярної комунікації з тими, хто працює з людьми безпосередньо.

У цьому контексті варто звернутися і до сучасних досліджень міжрелігійного діалогу як інструменту миротворення. М. Дріссен у своєму огляді підкреслює, що міжрелігійний діалог може бути ефективним тоді, коли він не обмежується символічними зустрічами лідерів, а переходить у практику спільної дії, роботи з громадами, навчання і врегулювання конфліктів [49]. Для України це означає, що майбутній розвиток діалогу має спиратися не тільки на міжцерковні декларації, а й на конкретні програми. Наприклад, це можуть бути спільні тренінги для духовенства з медіації, програми підтримки родин військових і переселенців, спільні меморіальні заходи, міжконфесійні волонтерські центри у прифронтових областях. Саме такі практики роблять діалог видимим для суспільства.

Окрему роль у формуванні міжконфесійної толерантності відіграють освіта і культура. Релігійна толерантність не виникає сама собою, особливо в суспільстві, яке переживає війну, втрати і постійний інформаційний тиск. Її потрібно формувати через знання, досвід взаємодії та здатність розуміти іншу релігійну традицію без страху і ворожості. Освіта в цьому сенсі має не проповідницьку, а просвітницьку функцію. Йдеться не про нав'язування віри, а про пояснення того, що релігійна багатоманітність є частиною історії України. Учні, студенти й ширша громадськість мають розуміти, що в Україні поряд існували й існують православні, греко-католики, римо-католики, протестанти, мусульмани, юдеї та інші спільноти. Без такого знання люди легше сприймають стереотипи, а стереотипи швидко стають ґрунтом для конфліктів.

Реальним прикладом освітньо-культурного ресурсу є діяльність Українського католицького університету, Національного педагогічного університету, релігієзнавчих центрів, Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, а також публічних платформ, які організують лекції, дискусії й

конференції про релігію в суспільстві. Такі ініціативи створюють можливість говорити про релігійні питання не мовою конфлікту, а мовою аналізу, поваги і відповідальності. Вони також допомагають молоді побачити, що релігія не зводиться до політичних скандалів чи протистоянь навколо храмів. Вона може бути джерелом культури, благодійності, громадської солідарності й моральної підтримки в часи кризи.

Культура також має важливий потенціал для розвитку міжконфесійної толерантності. Спільні виставки, меморіальні заходи, концерти духовної музики, дні відкритих дверей у храмах, міжрелігійні зустрічі молоді, публічні розмови про історію релігійних громад можуть зменшувати дистанцію між людьми. Наприклад, у Львові, Києві, Чернівцях, Одесі та інших містах України сама міська культурна спадщина свідчить про багатоконфесійне минуле: поруч існували православні, греко-католицькі, католицькі, юдейські, вірменські, протестантські, мусульманські традиції. Такі приклади варто використовувати в освітніх і культурних програмах, бо вони показують, що релігійна різноманітність не є чужою для України. Вона є частиною її історичного досвіду.

У перспективі важливо розвивати не тільки загальну релігієзнавчу освіту, а й спеціальні програми з міжконфесійної комунікації для вчителів, журналістів, державних службовців, представників місцевого самоврядування та громадських активістів. Саме ці групи часто працюють із релігійною тематикою на практиці. Учитель може або сформувати в учнів повагу до різних традицій, або мимоволі відтворити стереотип. Журналіст може пояснити конфлікт коректно, а може подати його емоційно й однобічно. Місцева влада може сприяти діалогу громад, а може через необережні рішення поглибити напруження. Тому освіта у сфері міжконфесійної толерантності має бути спрямована не лише на молодь, а й на тих, хто впливає на суспільну комунікацію.

У цьому аспекті важливими є висновки А. Богданенка, який розглядає комунікацію українських християнських церков як чинник гармонізації демократичного суспільства [1, с. 86]. Цю думку можна розширити: гармонізація можлива тоді, коли комунікація виходить за межі церковних кабінетів і стає

частиною освітньої, культурної та громадської практики. Міжконфесійна толерантність не означає байдужості до власної віри. Вона означає здатність зберігати власну ідентичність без приниження іншого. Саме така позиція потрібна Україні в умовах війни, коли суспільство водночас потребує єдності, правової чіткості й поваги до людської гідності.

Міжнародний досвід і розвиток освіти та культури можуть суттєво посилити міжконфесійний діалог в Україні. Міжнародні практики дають змогу краще поєднати свободу релігії з безпековими потребами, розвивати посередництво й післяконфліктне відновлення довіри. Освіта і культура, своєю чергою, формують глибшу основу для толерантності, бо працюють не лише з інституціями, а й зі свідомістю людей. У цьому полягає їхня особлива цінність: вони допомагають зробити міжконфесійний діалог не тимчасовою реакцією на війну, а сталою практикою демократичного й безпечного суспільства.

Перспективи цифровізації міжконфесійної комунікації в Україні варто розглядати не лише як технічне питання, пов'язане з використанням сайтів, соціальних мереж чи онлайн-конференцій. Насправді йдеться про значно ширший процес, у межах якого релігійні організації поступово переходять до нових способів спілкування із суспільством, державою, вірянами та між собою. В умовах війни цей процес набув особливої ваги, оскільки саме цифрові канали часто стають найшвидшим способом поширення заяв, координації допомоги, інформування громад і протидії маніпуляціям. Якщо раніше міжконфесійний діалог переважно асоціювався з офіційними зустрічами, круглими столами чи спільними документами, то тепер він дедалі частіше відбувається також у цифровому просторі. Це змінює саму логіку релігійної комунікації, робить її оперативнішою, відкритішою, але водночас і більш вразливою до інформаційних ризиків.

Реальним прикладом такої цифровізації є діяльність Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, яка через офіційні онлайн-ресурси поширює заяви, звернення, позиції щодо суспільно важливих питань, зокрема у зв'язку з війною, захистом свободи совісті, гуманітарною допомогою та міжнародною підтримкою України. Це показує, що міжконфесійна комунікація вже не обмежується закритим

простором зустрічей між релігійними лідерами. Вона стає публічною і доступною для ширшого суспільства. Такий формат важливий, бо люди можуть бачити не лише окремі позиції церков, а й спільні заяви різних релігійних організацій. Саме це сприяє формуванню довіри. Збірник документів ВРЦіРО за 1996–2021 роки засвідчує, що ця структура накопичила значний досвід спільної комунікації з суспільством, а в сучасних умовах цей досвід логічно продовжується через цифрові платформи [7, с. 31].

Цифрові інструменти можуть бути особливо корисними для регіонального й локального міжконфесійного діалогу. У невеликих громадах не завжди є можливість регулярно проводити очні зустрічі представників різних конфесій, особливо в умовах повітряних тривог, безпекових обмежень, переміщення населення або руйнування інфраструктури. Онлайн-зустрічі, спільні інформаційні групи, електронні платформи для координації гуманітарної допомоги можуть значно полегшити комунікацію. Наприклад, під час повномасштабної війни багато церков і благодійних структур координували допомогу переселенцям через соціальні мережі, месенджери, сайти парафій та єпархій. Це стосується і гуманітарної діяльності «Карітас України», і протестантських волонтерських мереж, і парафіяльних ініціатив Православної Церкви України та Української Греко-Католицької Церкви. У таких випадках цифровізація не є просто зручністю. Вона стає способом швидкої взаємодії між людьми, які мають спільну мету, навіть якщо належать до різних конфесій.

Водночас цифровий простір несе й серйозні ризики для релігійної безпеки. Соціальні мережі можуть бути не тільки простором діалогу, а й середовищем поширення дезінформації, мови ворожнечі, провокаційних повідомлень і маніпулятивних тлумачень релігійних подій. Особливо небезпечною є ситуація, коли релігійні теми використовуються для політичного розколу або виправдання зовнішнього впливу. П. Павленко, аналізуючи євразійську ідеологію у сфері релігії, звертає увагу на те, що релігійні смисли можуть ставати частиною ширших геополітичних наративів, спрямованих проти української державності [26, с. 126]. Саме тому цифровізація міжконфесійної комунікації повинна супроводжуватися

розвитком медіаграмотності, перевіркою інформації, відповідальною публічною риторикою релігійних лідерів і швидким реагуванням на фейки.

У цьому контексті перспективним виглядає створення спільних міжконфесійних цифрових платформ, які могли б виконувати інформаційну, просвітницьку та координаційну функції. Така платформа могла б містити офіційні заяви релігійних організацій, матеріали про свободу совісті, пояснення законодавчих змін, інформацію про гуманітарні ініціативи, контакти для допомоги постраждалим, а також просвітницькі матеріали про релігійну багатоманітність України. Це дозволило б зменшити залежність суспільства від випадкових або емоційно забарвлених повідомлень у соцмережах. Крім того, така платформа могла б стати простором прозорої комунікації між державою, релігійними організаціями, експертами та громадянами. А. Богданенко наголошує на значенні церковної комунікації для гармонізації демократичного суспільства, і в сучасних умовах це положення варто поширити також на цифровий вимір релігійної взаємодії [1, с. 88].

Стратегічні підходи до зміцнення релігійної безпеки України мають враховувати, що ця сфера не може будуватися лише на реакції на окремі загрози. Потрібна цілісна політика, яка поєднує правовий захист свободи віросповідання, протидію зовнішнім впливам, підтримку міжконфесійного діалогу, розвиток релігієзнавчої освіти, цифрову безпеку та посилення довіри між релігійними спільнотами. Стратегічність означає, що держава і суспільство мають працювати не тільки тоді, коли вже виник конфлікт, а й тоді, коли його ще можна попередити. Саме профілактичний характер політики релігійної безпеки є принципово важливим для України, особливо в умовах війни та майбутнього післявоєнного відновлення.

Одним із ключових стратегічних напрямів має залишатися збереження балансу між свободою совісті та безпековими потребами держави. Конституція України гарантує кожній людині право на свободу світогляду і віросповідання, а також закріплює відокремлення церкви і релігійних організацій від держави [18]. Це основа демократичної моделі державно-конфесійних відносин. Водночас війна показала, що релігійна сфера може бути використана для підриву державної

безпеки, особливо якщо окремі структури мають зв'язки з центрами впливу держави-агресора. Саме тому Закон України № 3894-IX став важливим прикладом спроби держави відповісти на такі ризики в правовий спосіб [17]. Однак стратегічний підхід вимагає, щоб подібні рішення реалізовувалися максимально прозоро, без колективного звинувачення вірян і з чітким дотриманням правових процедур.

Другим напрямом є посилення інституційної взаємодії між державою, релігійними організаціями та громадянським суспільством. Йдеться про розвиток не лише загальнонаціональних майданчиків, таких як Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій, а й регіональних форматів співпраці. Наприклад, на рівні областей і громад доцільно розвивати консультативні ради за участю представників різних конфесій, місцевої влади, освітян, юристів і громадських організацій. Такі структури могли б працювати з локальними конфліктами, координувати гуманітарні ініціативи, обговорювати питання релігійної освіти, меморіалізації війни, допомоги родинам загиблих і підтримки внутрішньо переміщених осіб. Це особливо важливо для громад, які прийняли багато переселенців або пережили окупацію, бо там питання довіри й соціальної згуртованості є дуже чутливими.

Третій стратегічний напрям пов'язаний із протидією інформаційним загрозам. Україна потребує системної комунікаційної політики у сфері релігійної безпеки, яка не зводиться до заборон чи спростувань. Важливо пояснювати суспільству, чому певні релігійно-політичні наративи є небезпечними, як відрізнити свободу віри від використання релігії в інтересах держави-агресора, чому міжконфесійний діалог не суперечить національній безпеці, а навпаки, зміцнює її. Л. Филипович підкреслює, що сучасні виклики у сфері релігійної безпеки потребують поєднання глобального і локального вимірів, тобто врахування як міжнародних тенденцій, так і конкретної української ситуації [41, с. 280]. Це означає, що стратегія має бути не абстрактною, а прив'язаною до реальних українських проблем: війни, окупації, переміщення населення, конфесійної напруги та інформаційних атак.

Окреме місце у зміцненні релігійної безпеки має займати підтримка позитивних практик міжконфесійної співпраці. Реальними прикладами таких практик є спільні заяви ВРЦіРО на підтримку України, гуманітарні ініціативи релігійних громад, діяльність військових капеланів різних конфесій, допомога переселенцям через «Карітас України», протестантські волонтерські мережі, парафіяльні центри допомоги при православних і греко-католицьких громадах. Ці приклади важливо не просто згадувати, а осмислювати як модель для майбутньої політики. Вони показують, що релігійна безпека зміцнюється не тільки законом, а й живою практикою солідарності. Коли різні конфесії діють разом для підтримки людей, суспільство отримує досвід довіри, який важко сформувати лише адміністративними засобами.

Ще одним стратегічним завданням є підготовка фахівців, здатних працювати на перетині релігії, права, безпеки та комунікації. Україні потрібні експерти з релігієзнавства, медіатори міжконфесійних конфліктів, фахівці з релігійної комунікації, капелани, психологи, які розуміють духовні потреби людей, а також державні службовці, здатні коректно працювати з релігійною тематикою. Без цього навіть найкращі закони можуть реалізовуватися формально або помилково. О. Предко та Л. Филипович зазначають, що релігійна безпека потребує переходу від описових підходів до концептуального осмислення, а це передбачає більш глибоку професійну роботу з цією сферою [28, с. 23].

Отже, перспективи цифровізації міжконфесійної комунікації та стратегічні підходи до зміцнення релігійної безпеки України тісно пов'язані між собою. Цифрові інструменти можуть зробити діалог швидшим, відкритішим і доступнішим, але вони ж створюють нові ризики, якщо інформаційний простір заповнюється фейками, ворожими наративами й мовою ненависті. Стратегія релігійної безпеки має враховувати цю подвійність. Вона повинна поєднувати правові механізми, міжконфесійну співпрацю, просвітництво, цифрову грамотність, регіональні платформи діалогу та підтримку реальних гуманітарних ініціатив. Лише за таких умов міжконфесійний діалог зможе стати не ситуативною

реакцією на кризу, а довготривалим інструментом зміцнення суспільної єдності й релігійної безпеки України.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє узагальнити, що міжконфесійний діалог у сучасній Україні набуває принципово нового значення, виходячи за межі традиційного розуміння як форми міжрелігійної комунікації і перетворюючись на один із важливих інструментів забезпечення релігійної безпеки держави. У процесі роботи стало очевидним, що релігійна сфера в умовах російсько-української війни не є нейтральною або ізольованою від ширших суспільно-політичних процесів. Навпаки, вона тісно інтегрована у структуру національної безпеки, впливаючи на рівень суспільної довіри, громадянської згуртованості, інформаційної стійкості та формування ідентичності. Саме тому міжконфесійні відносини потребують не лише описового аналізу, а глибшого осмислення з точки зору їхнього впливу на стабільність держави.

У межах досягнення поставленої мети було з'ясовано, що поняття релігійної безпеки має комплексний характер і включає інституційний, правовий, соціокультурний та інформаційний виміри. Воно не обмежується лише захистом релігійних прав і свобод, а передбачає створення умов для гармонійного співіснування конфесій у межах єдиного правового поля. Аналіз теоретичних підходів показав, що релігійна безпека формується під впливом як внутрішніх факторів, пов'язаних із конфесійною структурою суспільства, так і зовнішніх викликів, серед яких особливе місце займають інформаційні впливи, ідеологічні наративи та геополітичні чинники. Таким чином, релігійна безпека постає як динамічний процес, що потребує постійного оновлення підходів до її забезпечення.

У процесі дослідження було встановлено, що міжконфесійні конфлікти становлять одну з ключових загроз релігійній безпеці, оскільки вони здатні трансформуватися з внутрішньоцерковних суперечностей у фактор суспільної дестабілізації. Особливо небезпечними є ті конфлікти, які поєднуються з політичними, інформаційними або ідентичнісними чинниками. Український досвід засвідчує, що конфесійна багатоманітність сама по собі не є джерелом нестабільності, однак у поєднанні з історичними травмами, конкуренцією за вплив

і зовнішнім втручанням вона може створювати підґрунтя для напружень. Водночас дослідження показало, що конфліктний потенціал релігійної сфери не є фатальним і може бути зменшений за умови ефективного функціонування механізмів комунікації, правового регулювання та суспільного контролю.

Одним із ключових результатів роботи стало обґрунтування сутності міжконфесійного діалогу як багаторівневої системи взаємодії, що включає офіційно-інституційний, богословський, соціально-гуманітарний, локальний та освітньо-просвітницький виміри. Виявлено, що ефективність такого діалогу залежить не лише від наявності формальних платформ, а й від рівня довіри між учасниками, готовності до відкритої комунікації та орієнтації на спільне суспільне благо. Міжконфесійний діалог не усуває відмінностей між релігійними традиціями, однак дозволяє зробити їх неконфліктними, перевівши суперечності у площину конструктивного обговорення. Саме ця здатність трансформувати потенційний конфлікт у взаєморозуміння є однією з його найважливіших характеристик.

Аналіз генези міжконфесійних відносин в Україні показав, що сучасний стан релігійної сфери є результатом складної історичної еволюції, яка включає вплив різних державних утворень, радянську антирелігійну політику, пострадянське відродження релігійності та сучасні політичні трансформації. Важливим етапом стало здобуття незалежності України, яке відкрило можливості для розвитку релігійних організацій, але водночас актуалізувало низку суперечностей, пов'язаних із юрисдикційними питаннями, майновими конфліктами та формуванням нової моделі державно-конфесійних відносин. У цьому контексті особливу роль відіграла російсько-українська війна, яка не лише загострила існуючі проблеми, а й надала міжконфесійним відносинам чітко вираженого безпекового виміру.

Дослідження інституційних форм міжконфесійного діалогу засвідчило, що в Україні сформувалися сталі платформи комунікації, серед яких ключове місце займає Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій. Її діяльність демонструє можливість вироблення спільних позицій різних конфесій щодо суспільно важливих питань, що є важливим чинником стабілізації релігійного

середовища. Водночас ефективність інституційного діалогу значною мірою залежить від взаємодії з державою та громадянським суспільством. Було встановлено, що держава повинна виступати гарантом правового поля, не втручаючись у внутрішні справи конфесій, але забезпечуючи баланс між свободою совісті та захистом національних інтересів.

Особливу увагу в роботі приділено аналізу ролі міжконфесійного діалогу в умовах воєнних дій. У цьому контексті підтверджено робочу гіпотезу дослідження, згідно з якою міжконфесійний діалог виступає не лише засобом комунікації, а й механізмом протидії загрозам релігійній безпеці. Практика останніх років показує, що релігійні організації здатні об'єднуватися для надання гуманітарної допомоги, підтримки військових і цивільного населення, формування моральної стійкості суспільства. Саме спільна діяльність у кризових умовах значною мірою знижує рівень міжконфесійної напруженості та формує нову якість взаємодії, засновану на партнерстві, а не конкуренції.

Разом із тим у процесі дослідження було виявлено низку проблемних аспектів, які потребують подальшого осмислення. Серед них варто відзначити недостатній розвиток локальних форм міжконфесійного діалогу, нерівномірність рівня комунікації в різних регіонах, вплив інформаційних маніпуляцій на релігійну сферу, а також ризики політизації релігії. Окремою проблемою залишається недостатній рівень релігієзнавчої освіти в суспільстві, що сприяє поширенню стереотипів і недовіри між конфесіями. Ці фактори можуть послаблювати ефективність діалогу і створювати передумови для нових конфліктів.

З огляду на отримані результати доцільно сформулювати низку практичних рекомендацій. Насамперед варто розвивати інституційні платформи міжконфесійного діалогу не лише на загальнодержавному, а й на регіональному рівні, що дозволить своєчасно реагувати на локальні конфлікти. Важливим є також посилення ролі освіти і просвітницьких програм, спрямованих на формування культури толерантності та розуміння релігійної різноманітності. Не менш значущим є розвиток цифрових каналів комунікації між конфесіями, що дозволить протидіяти інформаційним загрозам і формувати відповідальний публічний

дискурс. Держава, своєю чергою, має забезпечувати чітке й послідовне правове регулювання діяльності релігійних організацій, зберігаючи баланс між свободою віросповідання та національною безпекою.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що мета дослідження досягнута, а поставлені завдання виконані. Робота доводить, що міжконфесійний діалог в Україні є важливим елементом системи релігійної безпеки, здатним не лише зменшувати конфліктний потенціал, а й сприяти суспільній консолідації в умовах війни. Водночас перспективи подальших досліджень пов'язані з необхідністю більш детального аналізу регіональних особливостей міжконфесійних відносин, впливу цифрового середовища на релігійну комунікацію, а також вивчення міжнародного досвіду, який може бути адаптований до українських реалій. Саме в цьому напрямі відкривається можливість поглиблення наукового осмислення теми та практичного вдосконалення механізмів забезпечення релігійної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богданенко А. І. Комунікація українських християнських церков як фактор гармонізації розвитку демократичного суспільства. Київ : Вид-во Ліра-К, 2025. 120 с.
2. Богданенко А. І. Логіка розвитку соціальної думки українського православ'я у парадигмі синергетично-рефлексивної моделі державного управління. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 5. С. 396–412.
3. Богданенко А. І., Мартишин Д. С. Українське православ'я у філософії державного управління. Київ : Вид-во Ліра-К, 2023. 80 с.
4. Богданенко А. І., Мартишин Д. С. Християнська теологія як церковна комунікація. Київ : Вид-во Ліра-К, 2024. 80 с.
5. Богданенко А. І. Роль Православної Церкви у збереженні української самосвідомості. Київ : Вид-во Ліра-К, 2024. 80 с.
6. Бучма О. Релігійно-правовий аспект національної безпеки в умовах російської війни проти України. *Філософська думка*. 2025. № 2. С. 35–54.
7. Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій. Збірник документів 1996 – 2021 / ред. М. С. Васін. Київ : Медіа світ, 2021. 420 с.
8. Георелігійні процеси і конфесійні трансформації в Україні / ред. О.Сагана. Київ : Ін-т філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України, 2023. 420 с.
9. Говорун К. «За життя світу» і православне політичне богослов'я. *Церква і суспільство*. 2025. № 2 (10). С. 14–18.
10. Горкуша О., Филипович Л. О. Міжконфесійний діалог в сучасній Україні: доцільність та ефективність його здійснення в умовах війни. *Українське релігієзнавство*. 2018. № 85. С. 4–16.
11. Горкуша О., Филипович Л. Суспільно-релігійні відносини в оптиці російсько-української війни: корекція методологічних підходів. *Філософська думка*. 2025. № 2. С. 7–34.
12. Горшков В. Богослов'я нації. Церква і суспільство. *Церква і суспільство*. 2025. № 2 (10). С. 24–31.

13. Дрофяк Б. До читача. *Церква і суспільство*. 2025. № 2 (10). С. 4.
14. Епіфаній (Думенко) м. Йдучи за Христом. Рік у літургійних проповідях 2020. Київ : Моя Церква, Православна Церква України, 2023. 416 с.
15. Епіфаній (Думенко) м. Нехай ніхто не падає духом! Збірка роздумів і порад Блаженнішого Митрополита Епіфанія. Рік у літургійних проповідях 2020. Київ : Моя Церква, Православна Церква України, 2024. 168 с.
16. Єршоменко В. Релігія та національна безпека або «по чому опіум для народу?». *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 10. С. 20–24.
17. Закон України. Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій. 2024. № 3894-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3894-20#Text> (дата звернення: 26.04.2026).
18. Конституція України. Стаття 35. URL: <https://constitution.in.ua/articles/35/> (дата звернення: 25.04.2026).
19. Костюк О. Вплив капеланства на стабільність та ефективність сил оборони України в контексті військових дій 2014–2023 років. *Українська полоністика*. 2023. № 21. С. 63–73.
20. Лопушинський І., Ключевський В. Державно-конфесійні відносини в Україні як складник національної безпеки в умовах російсько-української війни. *Національні інтереси України*. 2025. № 2 (7). С. 986–997.
21. Мартишин Д. Соціальна доктрина православної церкви в державотворчих процесах України: теоретико-методологічні засади. Київ : Вид. дім «Персонал», 2019. 514 с.
22. Міщук А., Міщук М. Релігійна безпека України. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. № 17. С. 145–152.
23. Міщук А., Міщук М. Я. Релігійна безпека України. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. № 17. С. 145–154.
24. Нестерова М. Особливості реалізації свободи релігії в умовах сучасних викликів. *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*. 2023. № 1 (21). С. 51–54.

25. Павленко П. Євразійство – ідейна основа російського політичного протестантизму, його вияви в сучасній Україні. *Філософія, релігія та медицина в сучасну добу: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті свт. Луки (В.Ф.Войно-Ясенецького)*. Київ, 2025. С. 20–25.
26. Павленко П. Євразійство як геополітичне кредо рашизму: вияви євразійської ідеології у сфері релігії. *Філософія в сучасному науковому та соціально-політичному дискурсах. Матеріали доповідей та виступів V Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю 21–22 листопада 2024 року*. Вінниця, 2024. С. 123–128.
27. Петро Л. Православне політичне богослов'я: де церква і держава перетинаються. *Церква і суспільство*. 2025. № 2 (10). С. 19–23.
28. Предко О. І., Филипович Л. О. Релігійна безпека: від описових наративів до концептуалізації у дослідницьких пошуках українських релігієзнавців. *Українське релігієзнавство*. 2025. № 98-99. С. 11–29.
29. Предко О., Предко Д. Напрями релігійної безпеки/небезпеки в умовах російсько-української війни. *Філософія релігії та медицини в постсекулярну добу. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті свт. Луки (В.Ф.Войно-Ясенецького)*. К., 2024. С. 37–41.
30. Предко О. Релігійна безпека/небезпека: можливості та загрози у сфері державно церковних відносин. *Культурологічний альманах*. 2025. № 1. С. 48–54.
31. Саган О. Православ'я як фактор впливу на національну безпеку: український досвід нейтралізації загроз. *Релігійна безпека/небезпека України. Збірник наукових праць і матеріалів / ред. А. Колодний*. К., 2019. С. 92–99.
32. Саган О. Сучасне православ'я в Україні: «розмосковлення» історії та перспективи розвитку. Тернопіль : Крила, 2025. 224 с.

33. Саган О. Тенденції розвитку релігійних інституцій в Україні в умовах воєнного стану (2022 р.). *Глобальні інформаційні, психологічні та гібридні війни: загрози та протиді.* / ред.: О. Аулін та ін. К., 2023. С. 154–168.
34. Свобода релігій або переконань і безпека: Керівні принципи. Частина I. Політичні рекомендації Релігійна свобода. 2019.
35. Свобода релігії або переконань і безпека. Документ Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ). Частина II. Питання і рекомендації. Релігійна свобода. 2020. Т. 24.
36. Стадник М. Філософія політики влади в контексті міжконфесійних відносин в Україні. *Київські філософські студії-2025: Матеріали VIII Всеукраїнської наукової конференції (м. Київ, 16 травня 2025 р.): Тези доповідей.* 2025. С. 288–292.
37. Титаренко В., Филипович Л. Методологічні виклики релігієзнавчого осмислення релігійної реальності в умовах війни. *Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: виклики сьогодення: зб. наук. праць* / ред.: М. А. Козловець та ін. Житомир, 2022. Т. 192. С. 166–169.
38. Туренко В. Е., Костюк О. В. До питання про ключові тенденції безпекових процесів у релігійній царині в післявоєнний період. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки.* 2025. № 97. С. 61–69.
39. Ужва В. Міжконфесійний діалог в Україні в умовах війни. *Українознавчі рефлексії сучасних соціокультурних процесів: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 190-й річниці відкриття Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, 24 жовтня 2024 р.).* Київ, 2024. С. 248–254.
40. Український світ в його релігійних вимірах: колективна монографія / ред.: Л. Филипович, А. Арістова. К. : Світ знань, 2022. 242 с.
41. Филипович Л. Безпекові стратегії в сфері релігії: глобальні і локальні виміри. *Науковий щорічник «Історія релігій в Україні»* / ред. І. Орлевич. Львів, 2025. Т. 35. С. 274–284.

42. Филипович Л., Горкуша О. Релігійна безпека як складова національної безпеки України: актуалізація проблеми в часи війни. *Схід*. 2024. Т. 6, № 2. С. 73–81.
43. Филипович Л. Сучасні виклики для України у сфері релігійної безпеки. *Науковий щорічник "Історія релігій в Україні"*. 2024. Т. 34. С. 210–220.
44. Харьковщенко Є., Пілецький Є., Скоклюк Ю. Релігійна віра як чинник релігійної безпеки/небезпеки в умовах російсько-української війни. *Культурологічний альманах*. 2024. № 3. С. 28–36.
45. Церква і світ на початку третього тисячоліття: Декларація Ювілейного Помісного Собору Української Православної Церкви Київського Патріархату. URL: https://risu.ua/cerkvai-svit-na-pochatku-tretogo-tisyacholittya_n34612 (дата звернення: 24.04.2026).
46. Цмоць У. О., Павлик Л. В. Міжконфесійний і міжкультурний діалог як простір утвердження правових цінностей у суспільстві після конфлікту. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції* / ред. У. О. Цмоць. Львів, 2026. С. 562–564.
47. Bedford-Strohm H. Authenticity of Faith and Interreligious Dialogue. *Echoes of Bonhoeffer: the political dimensions of reconciliation and interfaith encounter: essays in honor of Ralf K. Wüstenberg = Bonhoeffer's Nachhall: die politische Dimension der Versöhnung und die interreligiöse Begegnung: Festschrift für Ralf K. Wüstenberg* / ed. by Z. M. Barakāt, T. Münchow. Freiburg, 2025. P. 349–362.
48. Coleman H. J., Wanner C. War and religion in Ukraine: editors' introduction. *Canadian Slavonic Papers*. 2025. Vol. 67, no. 1-2. P. 1–12.